

Skolbibliotekets verksamheter
– en studie av hur skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier prioriterar
skolbibliotekets verksamheter utifrån social identitet

LEIF OXENMYR

© Leif Oxenmyr

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Skolbibliotekets verksamheter
– en studie av hur skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier prioriterar skolbibliotekets verksamheter utifrån social identitet

Engelsk titel: Activities in the school library
– a study of how school librarians prioritize school library activities according to social identity

Författare: Leif Oxenmyr

Kollegium: Växjö

Färdigställt: 2007

Handledare: Brigitte Kühne

Abstract: Different educational and professional backgrounds play important roles in how school librarians prioritize activities in the school library. Whether the school librarian has a background as a teacher or as a librarian, they influence and apprehend the activities of the school library differently. The aim of this thesis is to find out how the school librarian looks at his/her commission. What shifts in priorities can be recognized depending on whether the librarian has training as a teacher or a librarian. This thesis also analyzes how the two different professional backgrounds justify their priorities in the school library. I have used Henri Tajfel's theory of social identity as a theoretical framework to analyze my data. My empirical data consists of four qualitative interviews and observations of award winning school librarians with different professional backgrounds; the librarians have all won the Swedish award 'School Librarian of the Year'. The activities I observed during my field work are presented as categories in my study. I've used the American scholar David Loertscher's taxonomy of school library activities to identify those categories. I then used a didactical approach to better understand the categorical data, asking the questions "What? How? And Why?" Some of my findings recognize differences between the two professional identities. A professional background in teaching tends to stress e.g. grading pupils reading abilities, whereas the trained librarian focuses more on reading for recreational purposes. My findings point out that explicit partisanship plays a major role concerning professional identity, which in the end reflects priorities in school library activities

Nyckelord: skolbibliotek, skolbibliotekarier, lärarbibliotekarier, verksamheter, prioriteringar, social identitet, yrkesidentitet

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	6
2 SYFTE, BAKGRUND OCH PROBLEMBESKRIVNING	7
2.1 Syfte	7
2.2 Bakgrund och problembeskrivning	7
2.3 Frågeställningar	8
2.4 Avgränsningar	8
2.5 Definitioner	9
2.6 Uppsatsens disposition	11
3 HISTORIK OCH LITTERATUR	12
3.1 Historisk tillbakablick	12
3.2 Styrdokument	14
3.2.1 UNESCO: s skolbiblioteksmanifest	14
3.2.2 Bibliotekslagen.....	14
3.2.3 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94	15
3.2.4 Lokala arbetsplaner	16
4 TIDIGARE FORSKNING	17
5 TEORI OCH METOD	20
5.1 Tajfels lag.....	20
5.2 Social identitet, implicit och explicit partiskhet	20
5.3 Yrkesroller i skolbiblioteket.....	21
5.4 Skolbibliotekets taxonomi.....	22
5.6 Empiri: Intervjuer och observationer.....	24
5.6.1 Intervjuer: reflektioner över tillvägagångssätt.....	24
5.6.2 Observationer: reflektioner över tillvägagångssätt.....	26
5.6.2.1 Didaktisk kategorisering av observationer	27

6 RESULTAT OCH ANALYS	29
6.1 Intervjuer	29
6.1.1 Presentation av skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier.....	29
6.1.2 Kort presentation av skolorna/skolbiblioteken	30
6.2 Informanternas syn på skolbiblioteksverksamheten.....	31
6.3 Informanternas syn på det pedagogiska uppdraget.....	35
6.4 Informanternas syn på sin egen yrkesroll kontra lärarens	36
6.5 Sammanfattande analys av intervjumaterialet.....	37
6.6 Observationer	38
6.7 Bodil – Skolbibliotekarie.....	38
6.7.1 Vad?	38
6.7.2 Hur?	38
6.7.3 Varför?.....	40
6.8 Hanna – Skolbibliotekarie	40
6.8.1 Vad?	40
6.8.2 Hur?	41
6.8.3 Varför?.....	43
6.9 Birgitta – Lärarbibliotekarie	43
6.9.1 Vad?	43
6.9.2 Hur?	44
6.9.3 Varför?.....	46
6.10 Maria – Lärarbibliotekarie.....	47
6.10.1 Vad?	47
6.10.2 Hur?	48
6.10.3 Varför?.....	49
6.11 Sammanfattande analys av observationerna.....	50
7 AVSLUTANDE DISKUSSION	52
7.1 Diskussion kring teori- och metodval.....	52

7.2 Hur ser skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier på sin yrkesidentitet?.....	52
7.3 Påverkar yrkesidentiteten valet och genomförandet av aktiviteter i skolbiblioteket?	54
8 FÖRSLAG TILL VIDARE FORSKNING	56
9 SAMMANFATTNING	57
10 KÄLLOR, LITTERATUR OCH REFERENSER	59
Bilaga 1	62
Bilaga 2	63
Bilaga 3	64

1 INLEDNING

Under min utbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap har jag haft förmånen att tidigt komma i kontakt med den praktiska verkligheten. Under min studietid har jag bl.a. arbetat deltid som skolbibliotekarie på en grundskola. Arbetet har gett mig mycket, men har också lett till många frågor och funderingar rörande min egen yrkesroll som skolbibliotekarie. Att arbeta som skolbibliotekarie känns från tid till annan som ett klivet uppdrag. Mycket av det jag gör görs också av andra, i första hand av skolans lärare; jag tänker närmast på läs- och skrivfrämjande insatser samt vägledning i informationssökning. Som skolbibliotekarie är man ofta ensam. Som enda bibliotekarie är man ibland en isolerad ö, omgiven av lärare och annan pedagogiskt utbildad personal.

I skolan vilar all verksamhet i grunden på en pedagogisk bas. All personal på skolan skall i olika utsträckning utgå från detta i mötet med eleven. I praktiken innebär detta en tudelad uppgift: dels skall man fostra barnen att bli självständiga, demokratiska medborgare med sinne för rättvisa och likabehandling. Dels skall man också stödja och vägleda eleverna i deras kunskapssökande. Det pedagogiska arbetssättet är alltså inte enbart lärarens ansvar. Också skolbibliotekarien har en viktig roll att fylla, inte minst som vägvisare i ”informationsdjungeln”. Detta till trots verkar skolbibliotekarien i en kontext med skollag, läroplaner och kursplaner som i första hand riktar sig till lärare.¹

Mitt intresse för skolbibliotek bottnar också i ett personligt intresse för skolan, pedagogiken och skolbiblioteket som en del av den pedagogiska verksamheten. Jag har arbetat som lärarvikarie på en högstadieskola, och därmed sett skolans värld utifrån skilda perspektiv. Det avstånd mellan bibliotekarie och lärare som ofta framhålls som något negativt har jag själv märkt av i mitt arbete som skolbibliotekarie. Att lärare och skolbibliotekarier ser annorlunda på bibliotekets verksamhet kan ibland vara bra – om de båda parterna för en dialog baserad på gemensamma värdegrunder. Däremot kan denna dialog kanske aldrig ens komma till stånd om de två yrkesgrupperna inte har denna gemensamma bas.

¹Se vidare: Skolverket 2006, s. 3 f.

2 SYFTE, BAKGRUND OCH PROBLEMBESKRIVNING

2.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier prioriterar skolbibliotekets verksamheter utifrån social identitet.

2.2 Bakgrund och problembeskrivning

Att undersöka hur relationen mellan lärare och skolbibliotekarie ser ut har redan gjorts i åtskilliga uppsatser. Yrkesmässiga skillnader och samarbetsmässiga villkor är ganska väl belagda i forskningen. Ganska lite har dock skrivits om hur skolbibliotekariers respektive lärarbibliotekariers arbets sätt i skolbiblioteket skiljer sig åt, vilka prioriteringar man gör i den dagliga verksamheten samt på vilket sätt de ev. skillnaderna kan hänföras till skillnader i utbildning, yrkesroll och social identitet.²

Ett skolbibliotek är en del av skolverksamheten. Den som arbetar på skolbiblioteket skall alltså förhålla sig till skolans värdegrund, arbetsplaner, kurs- och läroplaner samt skollag. Trots detta skiljer sig skolbiblioteket från all annan skolverksamhet. Inte minst det faktum att verksamheten på biblioteket inte (betygs)bedöms på något sätt är unikt. Eleverna kan därför också känna sig friare att agera, friare att söka den kunskap (eller okunskap) som står till buds. Det som gör skolbiblioteket intressant är också att det är ett rum i skolan som skiljer sig från alla andra.³ Inte minst avsaknaden av kateder och skolbänkar är karakteristiskt – och särskiljande – för skolbiblioteket som fysiskt rum.⁴

På ett skolbibliotek arbetar vanligen någon med utbildning eller erfarenhet från biblioteksverksamhet. På vissa skolbibliotek sköts verksamheten av en utbildad bibliotekarie eller en assistent, åter andra låter skolbiblioteket skötas av en lärarbibliotekarie. Öppettider, service och mediebestånd varierar från skola till skola, men målet med verksamheten är att stödja lärare och elever i det dagliga skolarbetet. Verksamheten skiljer sig åt – inte bara gällande ekonomi och öppethållande – utan också i hög grad av bibliotekariens utbildnings- och yrkesbakgrund. En utbildad bibliotekarie ser rimligen inte på samma sätt på skolbibliotekets verksamhet som en lärarbibliotekarie; om de hade gjort det hade inte de omtalade samarbetsproblemen mellan lärare och bibliotekarie varit en så omdebatterad fråga.⁵

Min magisteruppsats tar fasta på just skillnaderna i sättet att sköta det dagliga arbetet i skolbiblioteket. Eftersom jag är i behov av referenspersoner har jag valt att söka bland de skol- och lärarbibliotekarier som fått priset ”årets skolbibliotekarie”. Dessa bibliotekarier tillhör en grupp, som på särskilt sätt utmärkt sig i att utveckla verksamheten på skolbibliotek.

² Se bl.a. Brunnegård & Böhlmark 2004 samt Molinder & Rodman 2006.

³ Med undantag möjligen för idrottshall och slöjdsalar.

⁴ Limberg 2004, s. 15 f.

⁵ Se bl.a. Limberg 2004, s. 71-81 eller Kühne 1993, passim.

2.3 Frågeställningar

Med bakgrund till min problemformulering kan frågeställningen begränsas till följande:

- Hur ser skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier på sin yrkesidentitet?
- Påverkar yrkesidentiteten valet och genomförandet av aktiviteter i skolbiblioteket?

2.4 Avgränsningar

Jag har varit tvungen att begränsa mig under arbetets gång. Från början var min tanke att göra intervjuer och observationer med ett tiotal skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier. Detta visade sig dock vara omöjligt, både ekonomiskt, tidsmässigt och praktiskt. Jag har istället valt att enbart göra två kvalitativa intervjuer och observationer med vardera yrkesgruppen, d.v.s. intervjuer och observationer med två lärarbibliotekarier och två skolbibliotekarier.

Vidare har jag varit tvungen att begränsa mitt underlag ytterligare. Jag har medvetet valt att enbart intervjua och observera bibliotekarier som blivit nominerade eller fått utmärkelsen ”årets skolbibliotekarie”. Årets skolbibliotekarie är ett pris som instiftades för drygt 10 år sedan i syfte att uppmärksamma skolbibliotekariens roll i skolan. Priset tillfaller den som på ett särskilt sätt utvecklat ”[...] skolbibliotekets pedagogiska funktion”. Priset delas ut årligen av de båda förlagen Bonnier Carlsen och Bonnier utbildning.⁶ Urvalet har gjorts med hänsyn till att jag är intresserad av *personer* som på ett eller annat sätt utmärkt sig särskilt i sitt yrke, som på ett särskilt sätt utvecklat verksamheten på ett skolbibliotek. Jag har med andra ord valt mina informanter utifrån kvalitativa meriter för att på så sätt kunna analysera skillnader och likheter hos de båda yrkesgrupperna på ett objektivare sätt. Jag skulle kunna ha valt ut mina informanter slumpmässigt, men då hade de inte varit erkänt duktiga inom sitt område. Jag skulle kunna ha valt att också titta på dem som fått utmärkelsen ”årets skolbibliotek”⁷, men då hade fokus fallit på skolans lyckade bibliotekssatsningar, inte enbart bibliotekariens yrkesmässiga meriter och kompetenser hade stått i förgrunden.

Geografiskt begränsar sig studien till att enbart undersöka informanter som är verksamma i södra Sverige (Götaland). Detta har gjorts av ekonomiska och tidsmässiga skäl.

Slutligen har jag också valt att enbart analysera skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier som verkar inom grundskolan. Detta har gjorts av praktiska hänsyn. För det första är majoriteten av pristagarna för utmärkelsen ”årets skolbibliotekarie” verksamma inom grundskolan. För det andra hade en analys av två olika skoltyper medfört alltför mycket merarbete; skoltyperna skiljer sig åt, både vad gäller uppdrag och innehåll.

⁶ Livsviktigt. *Prisbelönda skolbibliotekarier & skolbibliotek i centrum* 2004, s. 10. Se också: BonnierCarlsen 2007.

⁷ Utmärkelsen *Årets skolbibliotek* tillfaller det skolbibliotek som på ett särskilt förtjänst fullt sätt bidragit till att bl.a. utveckla samarbetet mellan skolbibliotekarie och övrig pedagogisk personal. Priset delas ut av Nationella skolbiblioteksgruppen, som är en organisation som i stort samlar alla aktörer på skolområdet. Se vidare: Nationella skolbiblioteksgruppen 2007.

2.5 Definitioner

Här nedan följer definitioner och förklaringar till ett antal begrepp som jag använder mig av. För att läsaren lättare skall förstå vad jag lägger in i begreppen väljer jag att här nedan förtydliga vad jag avser.

Bibliotekarie

Enligt Nationalencyklopedin är en bibliotekarie en "[...] titel för en tjänsteman som utför mer kvalificerade arbetsuppgifter vid bibliotek [...] vanligen utbildad vid bibliotekshögskola."⁸

Yrkestiteln bibliotekarie använder jag växelvis då jag talar om bibliotekarier som ett kollektiv, d.v.s. skolbibliotekarie, folkbibliotekarie, forskningsbibliotekarie, lärarbibliotekarie etc. är alla bibliotekarier, om än med skilda arbetsplatser och delvis skilda arbetsuppgifter.

Didaktisk kategorisering

Nationalencyklopedin definierar didaktik som "[...] läran om undervisning; undervisningens och inläringens teori och praktik."⁹ Vidare fastslår Nationalencyklopedin att didaktikens grundläggande frågor rör "vad undervisningen skall innehålla och hur detta skall göras och [...] varför skall man lära ut det."¹⁰ Till detta kan läggas ytterligare frågeställningar, men jag har i min studie valt att utgå från dessa tre grundfrågor (ibland i modifierad form) då jag kategoriserat mina observationer.

Begreppet didaktisk kategorisering används i denna uppsats synonymt för ett sätt att ordna mina observationer i kategorier med hjälp av frågorna vad (är det för aktivitet), hur (genomför bibliotekarien nämnda aktivitet) och varför (görs aktiviteten).

Explicit partiskhet

Enligt psykologen Henri Tajfel tenderar en grupp med gemensamma intressen (social identitet) partiska i förhållande till andra grupper, d.v.s. man framhäver sina egna förtjänster på ett orimligt sätt. Detta fenomen kan också uppstå då den sociala identiteten är i minoritet. En grupp i minoritet framhäver då ofta majoritetsgruppens förtjänster för att bättre kunna bli en del av den större gemenskapen; detta benämns explicit partiskhet. I min studie är exemplet en yrkesidentitet i minoritet (skol- eller lärarbibliotekarien).¹¹

F-9 skola

En F-9 skola är en skola där grundskolans samliga årskurser finns representerade, d.v.s. från förskoleklass t.o.m. årskurs 9.

Implicit partiskhet

Implicit partiskhet är ett begrepp som myntades av den brittiske psykologen Henri Tajfel.

⁸ Nationalencyklopedin 2007a.

⁹ Nationalencyklopedin 2007b.

¹⁰ Nationalencyklopedin 2007b

¹¹ Tajfel 1978, s. 61 ff.

Begreppet innebär i korthet att en individ eller en grupp väljer att ta ställning för en annan grupp utan egentlig orsak. Det finns alltså inga rationella förklaringar till varför individen eller gruppen tar ställning för någon annan. Ibland väljer man t.o.m. sida mot sin egen övertygelse.¹²

Lärarybibliotekarie

Nationella skolbiblioteksgruppens definition är lika kort som koncis: ”*Lärarybibliotekarie* kallas en lärare som tjänstgör i skolbiblioteket.”¹³

Det är också denna definition jag utgår från i min undersökning.

Skolbibliotek

Skolbibliotek definieras av Louise Limberg som

”[...] bibliotek i grundskolor och gymnasieskolor som tillhandahåller resurser i form av medier, teknik och personal för att tillgodose elevers och lärares behov av litteratur och information i skolarbetet [...] Funktionellt har skolbibliotek mycket gemensamt med högskolebibliotek som pedagogiska bibliotek inom en utbildningsinstitution.”¹⁴

Ett vidare mål för skolbiblioteket är också att fungera som en pedagogisk resurs, som lärare och elever i grundskolor och gymnasier använder sig av för att uppnå skolans mål- och läroplaner. Denna definition är också den jag använder mig av i denna uppsats.

Skolbibliotekarie

Då jag talar om en skolbibliotekarie utgår jag från att denne har en högskoleutbildning i informations- och biblioteksvetenskap eller motsvarande. Skolbibliotekarien arbetar helt eller delvis på ett skolbibliotek (grundskola eller gymnasium). I min definition vidgar jag också begreppet till att gälla en pedagogisk resurs, d.v.s. att utöver köpa in, sortera, visa och tillhandahålla medier också aktivt vägleda elever och lärare. Alltså: att genom sin yrkeskompetens arbeta med dessa medier i en lärande situation.¹⁵

Social identitet

Den brittiske psykologen Henri Tajfel är tillsammans med sin kollega, John Turner, upphovsman till teorin om social identitet. En social identitet är en självbild baserad på sättet vi betraktar oss själva på utifrån yrkesroll, social status etc. Denna självbild baseras alltid på jämförelser gjorda, både inom den egna gruppen och andra grupper.¹⁶

I min undersökning är social identitet synonymt med yrkesidentitet.

¹² Tajfel 1978, s. 65-66 samt passim.

¹³ Nationella skolbiblioteksgruppen 2006, s. 8.

¹⁴ Limberg 2007.

¹⁵ Synen på skolbibliotekarien som en pedagogisk resurs delas dock inte av alla. För en vidare diskussion om tankar kring pedagogik och skolbibliotek, se bl.a. Alexandersson & Limberg 2004, s. 75-80.

¹⁶ Tajfel & Turner 1986, s. 18 f.

2.6 Uppsatsens disposition

Uppsatsens inledande avsnitt (1-2) går igenom uppsatsens syfte, bakgrund, problemformulering och frågeställningar. Vidare förklaras avgränsningar och definitioner jag använder mig av i uppsatsen.

Avsnitt 3 ger en historisk tillbakablick över skolbibliotekens utveckling i Sverige. Vidare ges förklaringar och kortare analyser till de styrdokument som kan ses som övergripande mål för skolbiblioteksverksamhet.

Avsnittet om tidigare forskning (avsnitt 4) belyser den forskning som gjorts på området till dags dato. Jag belyser i första hand den forskning som är ämnesspecifik, d.v.s. forskning som rör skolbiblioteket och skol- och lärarbibliotekariernas roller. I viss mån belyser jag också pedagogisk forskning som angränsar mitt ämnesval. Där det känns befogat refererar jag också internationell forskning på skolbiblioteksområdet, främst forskning hemmahörande i USA.

I avsnittet om teori och metod (avsnitt 5) ger en bakgrund till valet av teoretisk ansats. Här presenteras bl.a. Henri Tajfels teori om social identitet. Vidare ges en analys av skolbibliotekets verksamheter utifrån David Loertschers taxonomi över skolbibliotekens verksamhet. En kortare del beskriver valet av didaktisk kategorisering. Avsnittet redogör vidare de för- och nackdelar med mitt metodval jag kunnat finna.

Avsnittet resultat och analys (avsnitt 6) är uppsatsens empiriska del. Här finner läsaren en analys av intervjuer och observationer.

I min avslutande diskussion (avsnitt 7) redogör jag för resultaten av min studie.

Avsnitt 8 ger förslag på fortsatt forskning i områden som angränsar till denna uppsats.

I sammanfattningen (avsnitt 9) ges en kortare sammanfattning av uppsatsens problemställning, teori, metod och resultat och slutsatser.

3 HISTORIK OCH LITTERATUR

Detta avsnitt ger en kort historisk tillbakablick över skolbiblioteksutvecklingen. Vidare ges en kort belysning av målen för skolbibliotekets verksamhet, sådan den uttrycks i de nationella kurs- och läroplanerna för skolan samt bibliotekslagen. De globala målsättningarna för skolbibliotek återfinns i UNESCO: s skolbiblioteksmanifest, som i kombination med de nationella styrdokumenterna kan ses som en övergripande målsättning för skolbibliotekets verksamhet.

3.1 Historisk tillbakablick

Detta avsnitt är tänkt att ge en kort historisk tillbakablick över skolbiblioteksutvecklingen i Sverige. Här ges också en bakgrund till vad ett skolbibliotek är – eller snarare kan vara.

Jag har valt att i min genomgång lägga fokus på grundskolan. Detta har gjorts utifrån praktiska avväganden. Eftersom min studie berör grundskolans skolbibliotek är det också naturligt för mig att göra denna begränsning i framställningen.

Forskare har sedan drygt tio år tillbaka gjort studier över skolbibliotekens påverkan vad gäller elevers kunskapsnivå i allmänhet, och läs- och skrivförståelse i synnerhet. Keith Curry Lance publicerade en forskningsrapport redan 1993 där Lance nått slutsatsen att ett skolbibliotek med utbildad bibliotekarie leder till att elever får bättre studieresultat.¹⁷ Ännu en amerikansk forskare, Stephen Krashen, sätter ett direkt samband mellan tillgången till skolbibliotek med utbildad bibliotekarie och barns läs- och skrivförståelse. Krashen ser skolbiblioteket som den primära källan/förmedlaren av böcker till barn och ungdomar. Bibliotekariens roll understryks också här: en fackutbildad bibliotekarie inspirerar barn till läsning bättre än någon annan.¹⁸

Detta har gett genklang också i Sverige där beslutsfattare markerat vikten av välfungerande skolbibliotek. Det senaste exemplet på detta torde vara senaste valrörelsen, där alla partier bjöd över varandra och hyllade skolbiblioteken.¹⁹

Allt sedan folkskolestadgan 1842 har frågan om skolbibliotek varit aktuell i Sverige. Under 1800-talet var skolbiblioteken helt en fråga för lärarna. Bibliotekarier var personer med olika bakgrund – inte personer med en gemensam yrkesram. En mer formell biblioteksutbildning saknades, det naturliga var därför att låta lärare ta hand om skolans boksamling.²⁰ 1800-talet var också de stora folkrörelsernas tid. Folket skulle fostras och uppfostras. Folkbibliotekstanken föddes och fick rot i det faktum att folket behövde tillgång till litteratur för studier och förkovran. Bildningstankens djupaste rötter var också politiskt-ideologiska till sin karaktär. De liberala och socialistiska (arbetarrörelsen) strömningarna ledde till en ny syn på folket, en syn som deklarerade utbildning som ett medel i kampen mot fattigdom och armod. Redan under 1870-talen kom så de första skolbiblioteken till Sverige. De hade tydlig influens av den amerikanska utvecklingen, där skolbibliotek diskuterades jämte folkbibliotekens framväxt.²¹

¹⁷ Lance 1993, passim.

¹⁸ Krashen 1993, s. 22 ff.

¹⁹ Se t.ex. Carp 2006.

²⁰ Limberg 1990, s. 13 f.

²¹ Richardson 1992, s. 204.

Skolbiblioteken nämns i positiva ordalag i praktiskt taget alla offentliga utredningar. I andra världskrigets kölvatten tillsätts en skolkommision i Sverige. 1946 års skolkommision beskriver skolbiblioteket som ”skolans hjärtpunkt”.²² 1946 års skolkommision var starkt influerad av demokratiska tankar. Pragmatiska pedagoger som Elsa Köhler och John Dewey började på allvar bli upphöjda ikoner i den svenska skolan. Det är bl.a. i 1946 års skolkommision det för första gången nämns något om elevdemokrati. Mot bakgrund av detta är det heller inte så konstigt att också skolbiblioteket, med sitt demokratiska och folkbildande arv, ses med positiva ögon.²³ De positiva omdömena fick också statsanslagen att öka; statsbidragen ökade konstant fram till mitten av 1950-talet, då synen på skolbiblioteken kom att ta en ny vändning.

Från mitten av 50-talet vidare in på 60-talet prioriterades ett närmast teknokratiskt utbildningssynsätt. Nu var läromedlet allenarådande i jakten på statsstyrd kunskap. Innan denna utveckling fått fotfäste togs dock ett viktigt beslut. 1962 tog riksdagen nämligen ett beslut om obligatorisk 9-årig grundskola. Lagen innebar också att skolbibliotek för första gången nämns som obligatoriska!²⁴ Det teknokratiska sättet att se på utbildning fick dock fotfäste. Centrala läromedelssystem togs fram i syfte att skapa en rationell och effektiv undervisning. Bibliotekets roll minimerades i takt med denna planundervisning. Detta märks också i 1969 års läroplan för grundskolan, där skolbiblioteket inte ens finns med som begrepp, utan ersatts med andra termer, som boksamlingar och läromedelsutrymmen.²⁵

1970-talets skolretorik resulterade i en ivrig pedagogisk debatt. Man ville förändra skolans arbetsformer från grunden. Krav på större elevinflytande, mindre traditionell katederundervisning blev populära slagord i debatten. Detta följs av 80-talets stora omvälvningar vad beträffar läromedel och hjälpmedel. Datorn gjorde nu sitt intåg i den svenska skolan. Skolbiblioteket nämns allt oftare som ett ”mediatek”.²⁶

Bakgrunden är likartad för folk- och skolbibliotek, men forskningen kring skolbiblioteken har mer kommit att betona det pedagogiska uppdraget. Skolbiblioteket som en *pedagogisk resurs* i skolan är något som nämns gång efter annan. Ofta har dessa idéer sitt ursprung i den anglosaxiska sfären, där skolbiblioteken länge setts som en integrerad del av det pedagogiska arbetet. Ett arbete där lärare och bibliotekarie samarbetar också i den pedagogiska planeringen.²⁷

I takt med att skolans undervisning blivit alltmer elevcentrerad har också undervisningen lett till mer undersökande arbetssätt. Det undersökande arbetssättet har vidare lett till att skolbiblioteket uppmärksammas som en resurs i skolan. IT-revolutionen har också förändrat skolbibliotekets roll. Informationssökning via Internet, datorer för ordbehandling, databaser o.s.v. har lett till att datorn på många sätt gått om den traditionella, tryckta boken som främsta källa. Idag skall skolbiblioteket ha tryckta medier i form av fack- och skönlitteratur och tidskrifter/tidningar, men också ha databaser, Internetuppkoppling m.m. Där står skolbiblioteket idag. Med en fot i gårdagens kartotek, en fot i framtidens digitala medielandskap.

²² 1946 års skolkommision 1946.

²³ Se bl.a. Richardson 1992, s. 239 samt passim.

²⁴ Skolöverstyrelsen 1962, s. 107 samt passim.

²⁵ Skolöverstyrelsen 1969, s. 11 f.

²⁶ Richardson 1992, s. 207 samt Gómez & Swenne 1996, s. 22.

²⁷ Se bl.a. Raspa & Ward 2000, s. 1-18.

3.2 Styrdokument

Detta avsnitt är tänkt att belysa skolbibliotekariens och lärarbibliotekariens yrkesroller utifrån de styrdokument som finns. Här beaktas de nationella styrdokumenten i form av bibliotekslag, kurs- och läroplaner, men också det mer globalt övergripande skolbiblioteksmanifest, som UNESCO publicerat. Ordningen i min uppställning går från det globala till det lokala.

3.2.1 UNESCO: s skolbiblioteksmanifest

UNESCO, FN:s organisation för samarbete inom utbildning, vetenskap, kultur kommunikation och media, gav 1999 ut ett s.k. skolbiblioteksmanifest. Manifestet är tänkt att fungera som vägledande för skolbibliotek världen över. Manifestet innehåller visioner och mål som bör karakterisera ett gott skolbibliotek. Dokumentets inledande meningar ger informationsfärdigheten en viktig roll genom att konstatera att

Som stöd för studierna erbjuder skolbiblioteket tjänster i form av informationssökning, via litteratur och andra medier. Det ger hela skolsamhället möjlighet att utveckla ett kritiskt tänkande genom att mer effektivt kunna hantera informationskällorna.²⁸

Det kanske viktigaste konstaterandet i hela manifestet är dock att ”skolbiblioteket är en del av utbildningsväsendet”.²⁹ Detta ger biblioteket och bibliotekarien en lika betydelsefull roll för uppfyllelsen av skolans mål- och läroplaner som övrig pedagogisk personal. Tillsammans med skollag, bibliotekslag och läro- och kursplaner kan skolbiblioteksmanifestet ses som skolbibliotekets främsta ledstjärna i den dagliga verksamheten.

3.2.2 Bibliotekslagen

Närheten till ett bibliotek är en lagstiftad rättighet för alla grundskoleelever. Grundskoleförordningen hänvisar t.ex. till 1996 års bibliotekslag (trädde i kraft först den 1 januari 1997) där det står att det ”inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.”³⁰ Lagtexten är, enligt min mening, något vag eftersom det inte i klartext står något om hur många ”lämpligt fördelade skolbibliotek” innebär samt vad dessa i praktiken skall tillgodose. Det bör tilläggas att det inte finns något sådant krav inom gymnasieskolan.³¹

Bibliotekslagen fäster stor vikt vid barn och ungdomar. Den målgrupp som skolbiblioteken vänder sig mot är alltså i lag prioriterade målgrupper. I bibliotekslagens § 9 står följande om de nämnda målgrupperna:

Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.³²

²⁸ UNESCO:s folkbiblioteks- och skolbiblioteksmanifest, s. 13.

²⁹ Ibid., s. 14.

³⁰ SFS 1994:1194 Grundskoleförordning och SFS 1996:1596 Bibliotekslag. Lagtexterna säger heller inget om fackutbildad personal eller antalet skolbibliotek. I praktiken är statistiken för grundskolebibliotekens vidkommande mindre smickrande. Se vidare: Kulturrådet 1999.

³¹ Se vidare: SFS 1992:394 Gymnasieförordning.

³² SFS 1996:1596 Bibliotekslag, § 9.

Antalet skolbibliotek är alltså inte i klartext nämnda; lagen ger här stort utrymme för individuell tolkning. Däremot står klart att skolbibliotekets främsta målgrupp (barn och ungdomar) är en prioriterad grupp för bibliotekens vidkommande. Vidare kan nämnas att ingen hänsyn har tagits till skolbibliotekariens yrkesroll i lagformuleringen. Detta kan ha sin grund i att yrkesgruppen inte är homogen, d.v.s. en skolbibliotekarie kan vara både en fackutbildad bibliotekarie eller en lärarbibliotekarie.

3.2.3 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, Lpo 94

Detta avsnitt är tänkt att ge en kort orientering till hur skolbibliotekets mål- och syfte framställs i skolans styrdokument, med betoning på Lpo 94 samt tillhörande kursplaner.

I senaste läroplanen för grundskolan (Lpo 94) står följande om skolans uppgifter:

Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet med ett **stort informationsflöde** och en snabb förändringstakt. Studiemetoder och **metoder att tillägna sig och använda kunskap** blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att **kritiskt granska fakta** och förhållanden och att inse konsekvenser av olika alternativ.³³

Citatet skulle mycket väl kunna vara en målformulering också för biblioteket. Grundskolans läro- och kursplaner ger skolbiblioteket en viktig roll att fylla i skolans pedagogiska arbete. Detta uttrycks inte alltid i klartext. Som i texten ovan antyds informationsfärdighet och andra färdigheter förknippade med bibliotek underförstått. Dock ges förutsättningar för ett fruktbart arbete där skolbibliotekarien tillsammans med pedagogisk personal hjälper eleverna att bli kunskapssökande, kritiskt granskande individer.

Skolbibliotekets möjligheter att utvecklas och bidra till den pedagogiska verksamheten på en skola är till stor del beroende av skolledningens inställning till bibliotekets verksamhet. Utan rektorns (ofta personliga) engagemang faller skolbiblioteket platt. I skolans värld är det många som konkurrerar om resurserna; var och en vill ha en större bit av kakan. Att då införa något nytt – och kostnadskrävande – ses inte med blida ögon av alla på en skola. Men med skolledningen i ryggen kan verksamheten få en chans att blomma upp och ge frukt. I Lpo 94 står det om rektorns uppdrag, för övrigt ett av de få ställen i texten där ordet bibliotek nämns explicit:

Rektorn har [...] ett särskilt ansvar för utformningen av skolans arbetsmiljö så att eleverna få tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper. Sådant stöd kan t.ex. vara **bibliotek**, datorer och andra hjälpmedel.³⁴

I grundskolans kursplaner står strävansmål med kopplingar till skolbiblioteken, ofta med koppling till skolbibliotekets traditionella kunskapsfär. I kursplanen för svenska står bl.a. att eleven skall kunna

[...] **läsa och förstå texter av olika slag, såsom skönlitteratur, faktatexter och tidningarnas artiklar** i allmänna ämnen och kan anpassa läsesättet till textens karaktär och till syftet med läsningen.³⁵

³³ Skolverket 2006, s. 7. (Fetstil gjord av förf.)

³⁴ Skolverket 2006, s. 17. (Fetstil gjord av förf.) För en kortare diskussion om skolledningens ansvar för skolbiblioteksverksamheten, se vidare: Almerud 1997, s. 9.

³⁵ Skolverket 2000, s. 96. (Fetstil gjord av förf.)

Vidare står att eleven skall

Utveckla förmåga att utnyttja olika möjligheter för att **hämta information, tillägna sig kunskap om mediers språk och funktion samt utveckla sin förmåga att tolka, kritiskt granska och värdera olika källor och budskap.**³⁶

Skönlitteratur, facklitteratur och digitala källor nämns som likvärdiga i grundskolans kursplaner. Man talar ibland om ”det vidgade textbegreppet”³⁷ i ämnet svenska. Med ett vidgat textbegrepp blir boken, filmen eller hemsidan likvärdiga informationskällor; olika källor skall med fördel användas och granskas. Sammanfattningsvis kan sägas att kurs- och läroplanerna inte lägger tyngdpunkten på den statiska lärobokstexten, snarare ser man ett aktivt, kritiskt granskande faktasökande som det främsta verktyget att uppnå kunskap. I takt med att kunskap blir något eleven söker utanför det traditionella klassrummet har också skolbiblioteket fått en alltmer framträdande roll. Ofta är det just skolans bibliotek som utgör navet i den informationssökningsprocess som skall ge eleven källor till kunskap.

3.2.4 Lokala arbetsplaner

Det övergripande ansvaret för att skolans mål efterlevs har rektorn på skolan. Detta står också uttryckt i Grundskoleförordningen.³⁸ Däremot står inget om skolbiblioteket i denna förordning. Skolbibliotekets roll uttrycks dock vanligen i lokala arbetsplaner. På samtliga fyra skolor jag besökt fanns mål och planhandlingar för skolbiblioteken. Dock var de varierande beträffande graden av detaljnivå.

Generellt fanns följande övergripande mål för skolbiblioteksverksamheten på samtliga skolor:

- Skolbiblioteket skall vara bemannat av utbildad personal under större delen av skoldagen
- Skolbiblioteket skall bidra till att utveckla elevernas läs- och skrivförmåga, fantasi och kritiska tänkande
- Skolbiblioteket skall vara drivande i att utbilda och handleda elever och personal i informationssökning och källkritiskt tänkande
- Skolbiblioteket ansvarar för att alla elever har tillgång till medier av skilda slag för skolarbete och rekreation

³⁶ Skolverket 2000, s. 96. (Fetstil gjord av förf.)

³⁷ Skolverket 2000, s. 98.

³⁸ SFS 1994:1194 *Grundskoleförordning*, 2 §.

4 TIDIGARE FORSKNING

Detta avsnitt redogör för forskningsläget i ämnen som angränsar till frågeställningen i denna uppsats. Forskningen om skolbibliotek och skolbibliotekarier är rikhaltig. Om man också väljer att inkludera den anglosaxiska forskningen på området blir det ett Sisyfos-arbete att enbart hantera det bibliografiska omfånget. Jag har alltså valt att fokusera på svensk forskning. Dock refererar jag då och då till engelsk litteratur. Detta har gjorts då litteraturen bidrar till en vidgad syn också utifrån svenska förhållanden.

Brigitte Kühne, tidigare bl.a. verksam som överbibliotekarie vid universitetsbiblioteket i Växjö, skrev den första doktorsavhandlingen om skolbibliotek på grundskolan i Sverige. Avhandlingen publicerades 1993, och belyser hur skolans förändrade pedagogik tillvaratar skolbiblioteket som pedagogisk resurs. Kühne undersökte ett antal grundskoleklasser, som utifrån ett undersökande arbetssätt använde skolbiblioteket i sitt dagliga skolarbete. Avhandlingen är intressant också för mig, då den också tar upp svårigheterna gällande samarbete mellan skolbibliotekarien och lärarkollegiet. Slutsatsen Kühne når fram till är att det finns mycket i övrigt att önska gällande samarbetet mellan de båda yrkesgrupperna. Direkta jämförelser mellan skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier görs dock inte (kanske därför att begreppet skolbibliotekarie som sådant var ganska nytt). Inte heller analyserar hon svårigheterna i samarbete på ett kvalitativt sätt, vilket heller inte är syftet med avhandlingen. Drygt tio år efter Kühnes avhandling kan jag dra slutsatsen att ganska lite har hänt, åtminstone i fråga om samarbetet mellan bibliotekarier och lärare. Samma brister i samarbetet som Kühne noterade har också jag kunnat finna.³⁹

Peter Almeruds häfte *Skolbibliotek som arbetssätt* är en skrift med syfte att uppmärksamma skolbiblioteket. Med IT och datorer kom också skolans arbetssätt att förändras. Nu skulle biblioteket bli "[...] ett viktigt pedagogiskt verktyg att vidareutveckla."⁴⁰ Almerud har skrivit detta häfte på uppdrag av fyra viktiga intressenter inom skolbiblioteksvärlden: Svenska kommunförbundet, fackförbunden DIK, Lärarförbundet samt Lärarnas riksförbund. Skriften presenterar olika modellbibliotek runt om i Sverige, skolbibliotek som drivs i den nya tidens anda. Samarbete mellan bibliotekarie och lärare betonas gång efter annan. Här görs inte någon skillnad mellan lärarbibliotekarier och skolbibliotekarier. De presenterade skolbiblioteken har både verksamma bibliotekarier och lärare. Av den anledningen ger denna skrift dock en inblick i hur verksamheten faktiskt kan skilja sig åt beroende på vem som leder skolbiblioteket. Därför är den väsentlig också för min studie.⁴¹

Den anglosaxiska influensen på den svenska forskningen om skolbibliotek är högst märkbar. Främst USA ses som ett föredöme i många avseende. Skolbibliotekarien har en högre status, samarbetet mellan lärare och bibliotekarie fungerar bättre, kort sagt: skolbiblioteken i USA är mer självklara än i Sverige. Det är intressant att notera att svenska skolbibliotekarier ofta vänder sig västerut för att finna inspiration att vidareutveckla och höja skolbibliotekariens status. En av dem som hyllar de amerikanska skolbiblioteken är Monica Nilsson, årets skolbibliotekarie 1996. I sin bok *Skolbiblioteket – skolans informationscentrum*, belyser Nilsson hur väl den amerikanska motsvarigheten till skolbiblioteket, The School Library Media Center, fungerar i jämförelse med svenska förhållanden. Bl.a. nämns att antalet skolor med skolbibliotek i USA under åren 1990-91 låg på 96 %. Motsvarande tidpunkt låg siffran i

³⁹ Kühne 1993.

⁴⁰ Almerud 1997, s. 1.

⁴¹ Almerud 1997.

Sverige på 82 %.⁴² Nilsson nämner också Loertschers taxonomi för skolbibliotek samt olika sätt att utveckla samarbetet mellan lärarkollegium och bibliotekarie. Exempelen på metoder för samarbete mellan skolbibliotekarier och lärare har jag haft stor användning av under mina intervjuer och observationer. Även i de fall då samarbetet lyst med sin frånvaro har Nilssons exempel utgjort regler som kan bekräfta undantagen.⁴³

Louise Limberg, professor i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan i Borås, är en auktoritet i forskningen kring skolbibliotek, lärande och informationssökning. Limberg har publicerat ett antal böcker inom området. Limberg har också medverkat till debatten om skolbiblioteket som en pedagogisk resurs. I sin genomgång av forskningsläget i *Skolbibliotekets pedagogiska roll: en kunskapsöversikt*, finner hon likheter mellan svenska och amerikanska skolsystem. Dessa likheter har också kommit att påverka synen på skolbiblioteken i Sverige. Trots detta är statusen för skolbibliotekarier högre i USA än i Sverige. En av förklaringarna hänger samman med bibliotekariens bakgrund. I USA kallas skolbibliotekarien i senare litteratur för "School Library Media Specialist". Valet är säkert medvetet då den traditionelle bibliotekarien faktiskt är satt på undantag i amerikanska skolbibliotek.⁴⁴

I USA är det ett krav för arbete på skolbibliotek att man också har en pedagogisk examen.⁴⁵ Ett försök i liknande riktning genomförs också i Sverige. Uppsala universitet erbjuder lärarstudenter att välja en inriktning som leder till dubbel examen: slutexamen med behörighet att både arbeta som lärare och bibliotekarie.⁴⁶ Trots att kraven alltså är höga för att få arbeta på skolbibliotek i USA – eller kanske tack vare – tycks rollen som skolbibliotekarie i USA vara minst lika splittrad som i Sverige. Philip M. Turner Och Ann Marlowe Riedling beskriver skolbibliotekarien i sin bok, *Helping Teachers Teach: A School Library media Specialist's Role*, som "an identity crisis waiting to happen". Den splittrade yrkesroll skol- och lärarbibliotekarier ofta har är ett återkommande tema också i min studie. Även om de amerikanska förhållanden skiljer sig från de svenska anser jag att denna handbok ger uttryck också för den svenska skolbibliotekariens underordnade roll, en yrkesroll som närmast kan betraktas som serviceinriktad. Bibliotekariens kompetens skall i första hand användas till att bistå (serva) lärare, inte att bidra med sin kompetens i syfte att direkt hjälpa elever med exempelvis läs- och skrivsvårigheter. Med ett sådant synsätt blir bibliotekariens kompetens alltid underordnad pedagogens.⁴⁷

Louise Limberg har dock främst fokuserat på arbetet med informationssökning. Limbergs doktorsavhandling, *Att söka information för att lära*, är en fenomenografisk studie om hur gymnasieelever använder sig av informationssökning, d.v.s. hur själva informationssökningsprocessen går till. Denna studie har ett elevcentrerat fokus, även om lärare och bibliotekarie också kommer till tals i studien. Studien är intressant då den beskriver hur elever uppfattar informationssökningsprocessen. Med ett elevfokus kan bibliotekarien lättare lägga upp undervisningen på ett bra sätt. Att detta inte alltid fungerar i praktiken kan ses som ett misslyckande för skolan i allmänhet och skolbibliotekets pedagogiska roll i synnerhet.⁴⁸

⁴² Nilsson 1998, s. 16.

⁴³ Se också: Turner & Riedling 2003, s. 3 ff.

⁴⁴ Limberg 2003.

⁴⁵ Limberg 2003, s. 21. Se även Bergvall & Edholm 2000, s. 40 ff.

⁴⁶ Se vidare: Lytsy 2005, s. 4-7.

⁴⁷ Turner & Riedling 2003, s. 3. Bibliotekariens service-roll diskuteras i bl.a. Alexandersson & Limberg 2004, s. 76.

⁴⁸ Limberg 1990.

Limbergs rapport, *Textflytt och sökslump – informationssökning via skolbibliotek* är en del i ett större forskningsprojekt kallat LÄSK, Lärande via skolbibliotek. Limberg går bl.a. igenom vilka faktorer som styr hur undervisningen i informationssökning kan te sig vid sju svenska skolor. Hon har också i denna rapport undersökt yrkesidentiteter i skolbiblioteket, mötet mellan olika yrkeskulturer samt svårigheter att samarbeta mellan lärare och bibliotekarier. Limberg gör också försök att belysa den maktaspekt som kan uppstå då två yrkesgrupper agerar inom samma kontext. Dock analyserar inte Limberg lärarbibliotekariens roll i förhållande till skolbibliotekariens, något jag har för avsikt att göra i min studie.⁴⁹

Olof Sundins doktorsavhandling, *Informationsstrategier och yrkesidentiteter*, ger en god bild av hur en yrkesgrupp (i det här fallet sjuksköterskor) hanterar och relaterar till information i yrket. Studien är en sociokulturell studie, där stor vikt läggs vid hur yrkesidentitet påverkar beteendet vid informationshantering. Studien är intressant också därför att den ger B & I-forskningen ett vidare perspektiv. Studien fokuserar på professioner, d.v.s. hur olika yrken (yrkeskulturer) medverkar till olika val beträffande informationsbeteendet. Avhandlingen belyser också hur skilda yrkesgrupper hanterar samma verklighet på olika sätt. Skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier ser sin verklighet med olika förståelse. Sundin gör ingen kvalitativ jämförelse mellan yrkesgrupper, men belyser något intressant också för mitt vidkommande, nämligen hur en yrkesgrupp hanterar en specifik yrkessituation utifrån professionsidentitet.⁵⁰

Till sist bör också nämnas ett par av de magisteruppsatser i biblioteks- och informationsvetenskap som angränsar till mitt eget ämnesval. Malin Molinder och Lena Rodmans studie av hur lärare och skolbibliotekarier samarbetar på en högstadieskola är intressant då den analyserar samarbetsnivån utifrån tre faktorer: yrkes-, makt- och legitimitetsfaktorer. Detta ger olika infallsvinklar på varför samarbetet ibland hämmas, samt varför det vid andra tillfällen fungerar friktionsfritt. Molinder och Rodman har dock inte valt att analysera verksamheten som sådan, snarare samarbetsnivåerna.⁵¹

Karin Brunnegård och Carina Bröhlmark har i sin magisteruppsats valt att fokusera på skolbibliotekariens yrkesidentitet utifrån ett maktperspektiv. Den teoretiska utgångspunkten är en form av diskursanalys skapad av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, som är vanligt förekommande som politiskt analysverktyg. Med hjälp av textanalys försöker uppsatsförfattarna bringa ordning i skolbibliotekariens yrkesidentitet utifrån tre diskurser: professionaliseringsdiskursen, informationskompetensdiskursen samt biblioteksdiskursen. Till viss del analyseras också skolbibliotekariens syn på verksamheten, även om detta är av underordnad betydelse för uppsatsens frågeställning. Uppsatsförfattarnas syfte har varit att analysera skolbibliotekariernas yrkesidentitet. Detta har gjorts utan att analysera resultaten med andra yrken inom samma kontext (t.ex. lärare och biblioteksassistenter). Eftersom uppsatsens teoretiska utgångspunkt är en diskursbaserad maktanalys hade en jämförelse mellan yrkesidentiteter inom samma kontext underlättat analysen av maktperspektiv.⁵²

⁴⁹ Alexandersson & Limberg 2004, s. 71-81.

⁵⁰ Sundin 2003, passim, dock särskilt s. 45-55.

⁵¹ Molinder & Rodman 2006.

⁵² Brunnegård & Bröhlmark 2004.

5 TEORI OCH METOD

I detta avsnitt presenteras uppsatsens teoretiska ansats. Vidare redogör jag för mina teori- och metodval. Urvalet av respondenter har jag redogjort för i avsnitt 2.4, avgränsningar.

5.1 Tajfels lag

Den brittiske psykologen Henri Tajfel studerade olika grupper i samhället för att kunna formulera en teori om hur individer i ett kollektiv bemöter individer från ett annat kollektiv. Tajfel fann att man inom exempelvis en större grupp gärna identifierade sig med den egna yrkesgruppen, ofta på bekostnad av en annan yrkesgrupp. Studien gjorde dock vidare slutsatser. Det visade sig att en grupp i minoritet identifierade sig med majoritetsgruppen i syfte att bli accepterade. För att ta ett exempel från skolbiblioteket: man väljer att som skolbibliotekarie identifiera sig med lärarkåren som helhet, för att bättre kunna legitimera sina egna förtjänster. Man framhäver alltså inte sin egen yrkeskunskap utan andras i syfte att bättre legitimera sin egen status eller vice versa. Detta förhållande tolkade Tajfel som en närmast lagbunden egenskap hos människan, därav beteckningen Tajfels lag.⁵³

Denna kollektiva identifiering resulterar i att man talar illa om – eller ser ned på – andra yrkesgrupper som man stöter på inom ramen för sitt arbete. I dagligt tal brukar man vanligen kalla detta stereotypisering, d.v.s. att man drar alla över samma kam, trots att man egentligen vet att det finns sett stort spann av individuella skillnader också inom en yrkesgrupp.⁵⁴

Rent praktiskt innebär Tajfels lag att man överdriver skillnader i kunskaper och skicklighet mellan individer som tillhör olika grupper. På motsvarande sätt väljer man också att tona ner eventuella brister hos den egna gruppen. Då en grupp är i minoritet sällar den sig istället till majoriteten i hopp om att bli respekterad.⁵⁵

5.2 Social identitet, implicit och explicit partiskhet

Henri Tajfel formade tillsammans med sin kollega, John Turner, en teori om social identitet. Teorin kom att bli mycket omfattande, och får konsekvenser bl.a. på sättet man ser på sin egen självbild. Enligt Tajfel och Turner skapar man en social identitet med hjälp av tre verktyg. För det första kategoriserar man sig själv genom andra, d.v.s. man grupperar sig själv hierarkiskt utifrån hur vi uppfattar att andra ser på oss. För det andra identifierar vi oss med andra personer i samma grupp; vi ser dem som har samma yrke, nationalitet, religion etc. som likvärdiga eller tillhörande samma grupp. Det tredje, och kanske viktigaste, verktyget vi har för att skapa en social identitet är att jämföra oss själva med andra.⁵⁶

Begreppet social identitet används ofta för att förstå gruppdynamik av skilda slag. Tajfel delar in grupper i ”inom-grupper” och ”utom-grupper”. En inom-grupp är en grupp man själv tillhör och identifierar sig med, en utom-grupp är ”de andra”, grupper som ligger utanför ens egna sociala identitet.⁵⁷ Att ha en social identitet kan ge upphov till ett fenomen som kallas

⁵³ Tajfel 1978, passim.

⁵⁴ Tajfel 1978, passim.

⁵⁵ Se vidare: Tajfel & Turner 1986, passim, dock särskilt s. 32 ff.

⁵⁶ Tajfel & Turner 1986, s. 30-55 samt Tajfel 1984, s. 98-125.

⁵⁷ Tajfel använder termerna ”intergroup” och ”outergroup”. Jag har här valt att försvenska begreppen. Se vidare: Tajfel 1985, s. 51 f.

”explicit partiskhet”. Individer med en gemensam social identitet blir då partiska i förhållande till andra grupper, d.v.s. man framhäver sina egna förtjänster på ett orimligt sätt. Detta fenomen kan också uppstå då den sociala identiteten är i minoritet. En grupp i minoritet framhäver då ofta majoritetsgruppens förtjänster för att bättre kunna bli en del av den större gemenskapen; detta benämns explicit partiskhet. I grund och botten handlar social identitet om att upprätthålla ett maktförhållande. Makten att se ned på andra grundas i övertygelsen att den egna gruppen är bättre än andra.⁵⁸ I en skolbibliotekskontext betyder detta att exempelvis en skolbibliotekarie (en yrkesgrupp i minoritet i en skolkontext) framhäver och talar överdrivet positivt om majoritetsgruppen (lärarna) i syfte att legitimera sin egen verksamhet.⁵⁹

Forskare i Tajfels fotspår har identifierat ytterligare en form av partiskhet i sociala relationer. Något som brukar benämnas ”implicit partiskhet”, vilket närmast motsvaras av att en grupp (oavsett ställning) tar parti för en annan grupp utan egentlig orsak. Det finns m.a.o. inga till synes rationella orsaker till beteendet. Typexemplet är en person som utan egentliga skäl väljer att hålla på ett idrottslag, ibland mot sin egen övertygelse.⁶⁰

Det är inte svårt att finna fog för kritik gällande teorin om social identitet. Inte minst det faktum att en individ består av så mycket mer än enskilda delar är fakta som talar emot teorin. En individ är inte bara skolbibliotekarie, lärarbibliotekarie eller lärare, hon är också mor, dotter, villaägare. Listan kan göras lång. Jag anser dock att teorin ger mig verktyg att belysa skillnader i sättet skolbiblioteket sköts på beroende på synen på bibliotekariens yrkesidentitet. Man kan applicera Tajfels teori på många sätt. Jag väljer att enbart se på den sociala identiteten som en yrkesidentitet, varför andra delar i identitetsbegreppet faller utanför denna uppsats fokus.

5.3 Yrkesroller i skolbiblioteket

Personalen på ett skolbibliotek kan bestå av flera yrkeskategorier. I första hand är det vanligen en skolbibliotekarie eller en lärarbibliotekarie som har det övergripande ansvaret för skolbiblioteket. Bemanningen kan se olika ut från bibliotek till bibliotek, allt från ett par timmar/vecka till heltidstjänster med full bemanning under hela skoldagen. Vidare kan det också finnas en kanslist eller en biblioteksassistent, som vanligen sköter mindre kvalificerade uppgifter, såsom bokuppsättning, lagning av medier o.s.v.⁶¹

Ett skolbibliotek används i första hand av elever och personal vid skolan. Ibland går eleverna själva till biblioteket för att låna. Än oftare följer ansvarig lärare med dem till biblioteket för att t.ex. låna böcker eller andra medier. I denna situation möts två yrkesidentiteter med ett gemensamt mål: att inspirera barn att läsa. I min undersökning jämför jag två yrkesidentiteter, och de ev. skillnader i prioritering av skolbibliotekets verksamhet dessa identiteter ger upphov till. Dessa två yrkesgrupper har delvis olika utgångspunkter, beroende på utbildningsbakgrund etc. Lärarbibliotekarien har, med sin bakgrund som lärare, en syn som prioriterar betygs- och kunskapsmål i högre utsträckning än exempelvis skolbibliotekarien. Skolbibliotekarien skall också beakta skolans styrdokument, men måste också förhålla sig till bibliotekslagen, och därmed övergripande mål. I stort är skillnaderna mellan skolbibliotekarie och lärarbibliotekarie också skillnaderna mellan bibliotekarie och lärare. Dessa båda yrkesgrupper

⁵⁸ Greenwald et al 2002, s. 367-379.

⁵⁹ Tajfel 1978, passim samt Alexandersson & Limberg 2004, s. 79.

⁶⁰ Greenwald et al 2002, s. 367-379.

⁶¹ Se t.ex. Kulturrådet 1999, s. 3 ff.

har olika kompetenser. Läraren har en ämneskompetens och en pedagogisk kompetens. Bibliotekarien har en informationskompetens och en kunskap om bibliotekets medier.⁶²

Den ideala situationen resulterar i att lärare och bibliotekarie tillsammans har gått igenom elevernas läs- och skrivutveckling, så att bibliotekarien lättare kan plocka fram böcker som är lämpliga för varje elev. Samma sak gäller också då en klass exempelvis har ett särskilt tema att arbeta utifrån. Om samarbetet är mindre utvecklat stannar det vanligtvis med att bibliotekarien rekommenderar böcker för eleverna, medan det är läraren som slutligen bestämmer vad eleven bör/kan läsa.⁶³

Om den ansvariga bibliotekarien är en lärarbibliotekarie blir krocken mellan yrkesidentiteterna än mer dubbelbottnad. Lärarbibliotekarien ansvarar i sin roll för biblioteket, men hon arbetar kanske också som lärare, vilket gör att hon står med en fot i vardera sociala identiteten. Hon har då valet att avstå sin identitet som lärarbibliotekarie, och "bara" vara lärare. Detta skulle göra att hon gav upp sin minoritetsställning, och kunde tillhöra den majoritet som sätter agendan. Och andra sidan kan hon välja att förbli lärarbibliotekarie, men framhäva sin pedagogiska kompetens överdrivet mycket i syfte att verka tilltalande för majoritetsgruppen.⁶⁴

5.4 Skolbibliotekets taxonomi

I avsnitten 5.1–5.2 redogjorde jag för valet av Tajfels teori om social identitet. Jag har inte för avsikt att tala om hur ett skolbibliotek bör skötas, jag är endast intresserad av att visa på de ev. skillnader i prioriteringar av skolbibliotekets verksamheter som synliggörs genom en analys av två yrkesidentiteter. För att tydligare exemplifiera de båda yrkesrollerna väljer jag därför att redogöra för de olika roller som återfinns inom ramen för ett skolbibliotek samt de skillnader som kan framträda.

David Loertscher är en amerikansk biblioteksforskare som ägnat skolbibliotekets verksamhet särskilt intresse. Loertscher har bl.a. kategoriserat skolbibliotekets verksamhet. Han pekar i sin forskning också på den pedagogiska roll bibliotekarien⁶⁵ har. Han ser tre huvudfaktorer som tillsammans medverkar till att biblioteksverksamheten blir bra. Dessa tre steg kan också ses som en stigande skala, där steg ett är grunden, steg tre det ultimata skolbiblioteket:

1. Skolbiblioteket som lagerlokal

Att ha en god samling medier och övrig utrustning (exempelvis datorer etc.) är basfundamentet i all skolbiblioteksverksamhet.

2. Skolbiblioteket skall ge service

Att ge både elever och lärare service för att tillgodose individens behov. Detta servicearbete kan gälla informationssökning, referenshjälp, medieplanering, marknadsföring samt att aktivt medverka i skolans konferenser och arbetslag.

⁶² Social identitet grundar sig i en *kollektiv självbild*, d.v.s. att man inom en grupp finner själsfränder beträffande yrke, social status etc. Det är då anmärkningsvärt att tidigare studier tyder på att skolbibliotekarier oftast benämns i singular, medan lärare benämns i plural. Detta är för övrigt också signifikativt för en isolerad social identitet. Se vidare: Brunnegård & Bröhlmark 2004, s. 35.

⁶³ Läs mer om visionerna kring välfungerande och friktionsfria skolbibliotek i: Nilsson 2003, s. 111-139.

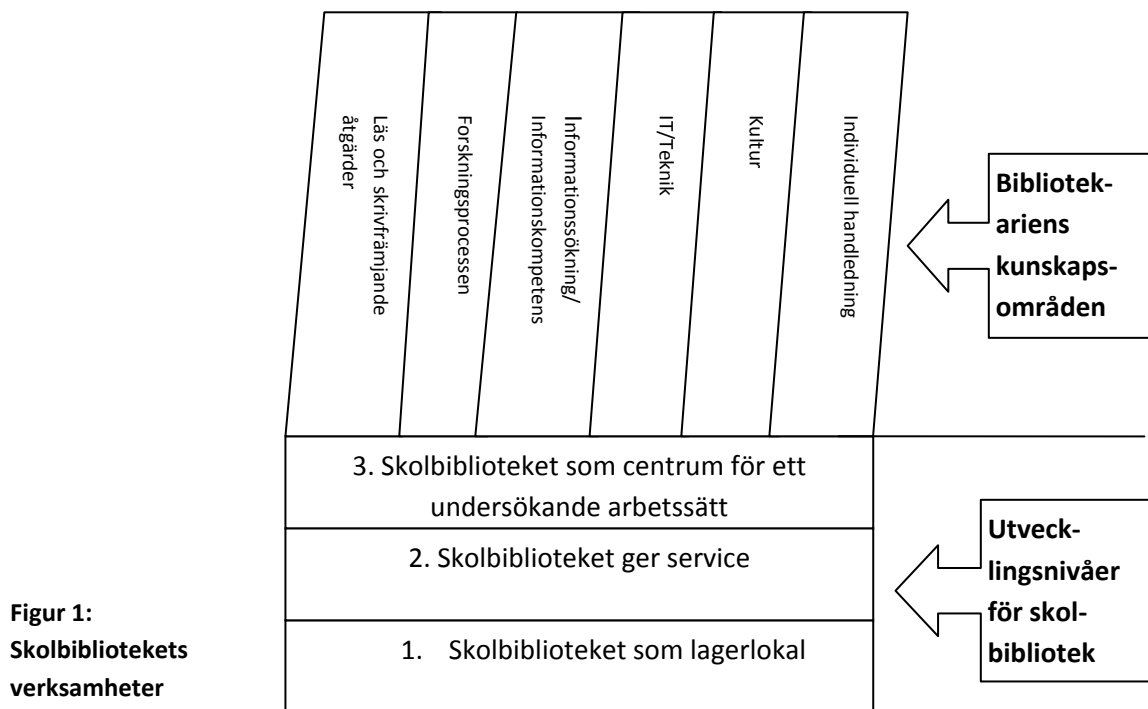
⁶⁴ Läs mer om mötet mellan de båda yrkeskulturerna i Alexandersson & Limberg 2004, s. 78 f.

⁶⁵ I detta sammanhang: den som har ansvar för skolbiblioteksverksamheten, d.v.s. detta kan vara både en skolbibliotekarie och/eller en lärarbibliotekarie.

3. Skolbiblioteket som centrum för ett undersökande arbetssätt

Biblioteket skall vara ett kunskapsnav i det undersökande arbetssättet. Ett nav dit både elever och lärare vänder sig för att få information, fakta och vägledning i sitt informationsökande. Skolbiblioteket blir då också en naturlig del av skolans undervisning; skolbiblioteket blir inte bara en plats för rekreation, utan också ett lärande rum.

Till dessa tre nivåer tillkommer sex olika kunskapsområden eller verksamhetsområden, som bibliotekarien skall behärska för att få en välfungerande skolbiblioteksverksamhet. För att klargöra Loertschers taxonomi väljer jag att illustrera de olika nivåerna med tillhörande kunskapsområden i nedanstående figur.⁶⁶

Figur 1:
Skolbibliotekets verksamheter

I steg 1-2 samverkar all bibliotekspersonal för att uppnå målen, d.v.s. detta arbete kan också utföras av biblioteksassistenter och kanslisterna. Däremot är det endast bibliotekarien (ibland i samråd med ansvarig lärare) som ger kvalificerad hjälp vad gäller det tredje steget med tillhörande sex kunskapsområden.⁶⁷

Det *läs- och skrivfrämjande arbetet* görs i samråd med lärare. Att motivera elever att läsa handlar också om att ge eleven en bok hon klarar av, d.v.s. all litteratur som ges till elever bör vara anpassad efter elevens läsförmåga.

Forskningsprocessen är en väsentlig del av det undersökande arbetssättet. Eleven måste handledas och undervisas i hela forskningsprocessen, från frågeställningar och metod till sökning av lämpliga källor.

⁶⁶ De tre nivåerna med åtföljande kunskapsområden återfinns i: Loertscher 1988, s. 56 f. Loertschers termer är i vissa fall avsiktligt ändrade för att bättre passa svenska förhållanden.

⁶⁷ Se vidare: Loertscher 1988, s 56 ff.

Informationssökning är en integrerad del av forskningsprocessen. Med denna följer också *informationskompetens*, d.v.s. förmågan att självständigt kunna kritiskt granska, sovra och välja lämpliga källor. Informationskompetens är också ett verktyg att träna elevens tänkande att snabbt kunna se vilka källor som är lämpliga/olämpliga samt kunna motivera dessa val.

IT och teknik är idag en väsentlig del av ett biblioteks "mediebestånd". Med hjälp av modern teknik söker brukare böcker, tidskrifter och andra informationskällor. Dator, scanner, digitalkamera och kopieringsapparat är också en förutsättning att kunna färdigställa en produkt (text, affisch etc.). Ofta nämns akronymen IKT i detta sammanhang. IKT står för Information Kommunikation Teknik, och syftar till användning av teknik för att främja och underlätta lärande.⁶⁸

Kulturen är – och har länge varit – synonymt med bibliotek. Också skolbiblioteket fungerar som kulturförmedlare. Böcker, tidskrifter, konst, teater m.m. har sin naturliga plats inom skolbiblioteksverksamhet. I första hand fungerar skolbiblioteket som förmedlare av information. Affischer över aktuellt bioutbud och andra kulturevenemang har en given plats också på ett skolbibliotek.

Individuell handledning innebär kortfattat att hjälpa varje individ utifrån dennes förutsättningar. Bibliotekarien fungerar här som en pedagog: hon undervisar, hjälper och lär eleven att t.ex. söka i databaser eller välja ett temaämne att skriva om.

Enligt Loertscher agerar bibliotekarien utifrån olika roller. Beroende på situation är hon ibland en pedagog, som undervisar elever i informationssökning. Ibland är hon kulturförmedlare. Vid åter andra tillfällen är hon en inspiratör i syfte att få elever att läsa. Detta synsätt medför att de prioriteringar som görs blir helt avgörande för hur många yrkesroller bibliotekarien kan uppfylla.⁶⁹

5.6 Empiri: Intervjuer och observationer

Följande avsnitt redogör för de val jag gjort beträffande intervjuer och observationer.

Mitt empiriska material består av två intervjuer med lärarbibliotekarier och två med skolbibliotekarier. De båda yrkesgruppernas arbetsplats är skolbiblioteket.

5.6.1 Intervjuer: reflektioner över tillvägagångssätt

Forskningsintervjun innehåller ett antal steg från idé till färdig intervju. För det första bör man tematisera, d.v.s. klargöra vad man vill ha ut av intervjun. Därefter följer planering av intervjun, då man förbereder sig genom inläsning, att skriva frågor etc.⁷⁰

Själva intervjun och transkriberingen av densamma följer. Därefter analyserar och verifierar man det empiriska materialet. Genom att analysera intervjun kommer man förhoppningsvis till någon form av insikt eller djupare förståelse av varför informanten tycker så eller så. Det

⁶⁸ För en vidare diskussion kring IKT, se t.ex. Dunkels 2001.

⁶⁹ Loertscher 1988, passim.

⁷⁰ Jag har valt att utgå från Steinar Kvaldes sjustegsmodell för kvalitativa forskningsintervjuer. Se vidare: Kvale 1997, s. 85 f.

sista steget i intervjuprocessen är vanligen rapporteringen, då man använder materialet i sin undersökning.⁷¹

Intervjuerna och observationerna syftar i första hand till att få en uppfattning om hur respektive bibliotekarie ser på sin verksamhet, vilka prioriteringar han eller hon gör i det dagliga arbetet. Dessa prioriteringar visar också de sociala identiteter som ligger till grund för dessa val. Jag är väl medveten om den balansgång det innebär att intervjua någon med en annan förförståelse, en annan bakgrund vad gäller livserfarenhet och utbildning. Det är då viktigt att komma ihåg att den intervjuade inte är en motståndare, utan är där för att ge mig upplysningar. Jag är inte där för att bekräfta eller fördöma åsikter, snarare för att få en bild av hur individen upplever biblioteksverksamheten i stort. Jag kan aldrig sätta mig in till fullo i den individuella bibliotekariens vardag; jag är styrd av min egen förförståelse, mina egna tankar, bakgrund etc. Vad jag däremot bör försöka göra är att fånga skolbibliotekariens eller lärarbibliotekariens värld, hur hon uppfattar det fenomen jag försöker beskriva, kategorisera och analysera.⁷²

Jag hade viss kunskap om skolbibliotekens verksamheter innan jag gjorde intervjuerna och observationerna i samband med denna uppsats. Jag har själv arbetat deltid på ett skolbibliotek under hela min studietid, så något renodlat ”utifrånperspektiv” när jag intervjuade skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier hade jag inte. Personligen ser jag både för- och nackdelar med detta. Att ha en viss förförståelse av den pedagogiska miljö informanterna verkar i såg jag som positivt. Jag hade en förståelse för vad ett skolbibliotek kan vara – och i realiteten är. Jag visste vilka visioner som uttalats om skolbiblioteket i allmänhet, vilka mål, problem etc. som kunde föreligga. Detta betydde också i intervjusituationen att jag hade möjlighet att ställa mer djuplodande frågor för att få mer konkreta svar. Samtidigt fanns alltid risken att jag som intervjuare tappade min objektivitet, d.v.s. att jag tog klivet över tröskeln från att vara ”intervjuare” till att bli en ”kollega”. Det var alltså viktigt att ständigt intala sig själv vikten av objektivitet för att inte tappa fokus för den verklighet som beskrevs. Kort sagt att inte bli för mycket vän och kollega med mina informanter.⁷³

Samtliga intervjusituationer kom att präglas av en vänskaplig ton. Mer än en gång sade den intervjuade att ”du vet hur det är...”, vilket syftade på min vidare roll som kollega. Det var här viktigt att inte låta sig falla in i en undvikande eller förlåtande form. Ibland provocerade jag fram utförligare svar genom att helt kort svara ”Nej, jag vet inte, kan du förklara vad du menar?”.

Det frågeformulär jag använde mig av under intervjuerna var likartat för de båda yrkesgrupperna. Jag valde medvetet att rikta frågeställningen mot det jag hade för avsikt att undersöka, nämligen om synen på skolbibliotekets verksamhet skilde sig åt mellan de olika grupperna. Jag tyckte också det var intressant att fråga om hur de ser på sitt eget uppdrag i förhållande till lärarens samt hur de ser på det pedagogiska uppdrag som arbetet i skolbiblioteket bottnar i.⁷⁴

Med utgångspunkt i mitt ämnesval utkristalliserades fyra delområden, som min frågeställning kretsade kring. Dels var det frågor av mer allmän karaktär, som tidigare yrkesbakgrund etc.

⁷¹ Kvale 1997, s. 85 f.

⁷² Om att förstå ”världen” genom informanten, se vidare: Kvale 1997, s. 80 f. eller Ekholm 2002, s. 23 ff.

⁷³ Om relationen till informanter, se: Kvale 1997, s. 88 ff.

⁷⁴ Frågeformulären finns bifogade i Bilaga 1 och 2.

Därefter följde frågor som rörde informantens syn på skolbibliotekets verksamhet. Informantens syn på sitt pedagogiska uppdrag var också av intresse att ställa frågor kring, inte minst då skolbiblioteket är en del av den samlade skolverksamheten. Slutligen kom mina frågor att kretsa kring synen på lärare i en skolbibliotekskontext, d.v.s. hur bibliotekarien ser på lärarna och samarbetet med desamma. Denna frågekategori blev av särskilt stort intresse eftersom jag intervjuade både skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier. Lärarbibliotekarien bör ju ha en något annorlunda syn än den fackutbildade bibliotekarien, eftersom hon har samma yrkesbakgrund som läraren, men valt – eller hamnat i – en annan yrkesidentitet.⁷⁵

5.6.2 Observationer: reflektioner över tillvägagångssätt

Den metod jag valt bygger i stort på de metoder för etnografiska observationer som beskrivs i flera metodböcker, bland dem Margot Elys bok *Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken* (1993).

Ely pekar på gradskillnader i observatörens roll. Min roll har varit den ”privilegerade observatörens”, då jag hade god kännedom om den skolbibliotekarie jag observerat, eftersom jag innan observationen intervjuat och talat med densamme. Jag har inte stött på hinder då det gäller tillgång till information o.s.v.⁷⁶

Mina observationer kan alltså delvis ses som ett inifrånperspektiv, även om jag inte är verksam på de skolbibliotek jag genomfört intervjuer och observationer på. Detta innebär inte bara fördelar. Uppenbara risker finns att jag blir förblindad över de nyanser i beteende etc. som möter mig. Detta kan leda till att jag tappar min objektivitet under studien. Genom att aktivt söka fakta som stödjer min hypotes finns risker att jag förbiser annat. Ely snuddar också vid riskerna för detta genom att hävda att vi ”[...] tvingar oss att söka stödjande fakta i syfte att verifiera våra hypoteser.”⁷⁷

Jag valde också att inte vara en deltagande observatör. Anledningen till detta är att jag inte på något sätt ville påverka min informant under observationen. Detta hade i förlängningen försvårat – eller rent av omöjliggjort – mina observationer.⁷⁸ Istället valde jag att enbart observera mina informanter utan att vare sig kommunicera med dem eller vara delaktig i det som skedde under observationstillfället. Detta tillvägagångssätt var inte problemfritt skulle det visa sig. De elever som ingick i gruppen var nyfikna, ville gärna prata med mig. Elevernas intresse för mig gällde dock bara inledningsvis för när bibliotekarien/läraren satte igång den planerade aktiviteten fick jag sitta i princip helt ostört under hela lektionspasset.⁷⁹

Innan den aktivitet jag var där för att observera förklarade jag för gruppen varför jag var där, och förklarade vidare att jag enbart skulle observera, inte delta i aktiviteterna. Jag hade också en dryg vecka innan observationstillfällena kontaktat mentorerna (klassföreståndarna) för

⁷⁵ Det bör tilläggas att mina frågeställningar inte bör betraktas som rent statiska. Under intervjuernas gång kom vi in på frågor som också gick utanför de jag från början tänkt. Att slaviskt följa ett frågeformulär låter sig inte göras, och har inte heller varit önskvärt från min sida.

⁷⁶ Begreppet citerat ur: Ely 1996, s. 52.

⁷⁷ Citatet hämtat från: Ely 1996, s. 164-165.

⁷⁸ Ely 1996, s. 49 f.

⁷⁹ Jag vill påpeka att mina egentliga informanter i sammanhanget var den skolbibliotekarie/lärarbibliotekarie som ansvarade för verksamheten under en given aktivitet. Elever och pedagogisk personal observerades också, men enbart i syfte att kunna få en bild av hur bibliotekariens verksamhet mottogs samt det sätt varpå bibliotekarie och lärare interagerade med varandra.

klasserna och förklarat mina syften med observationen. Jag ville på detta sätt också försäkra mig om att det inte fanns några hinder för mina observationer.

5.6.2.1 Didaktisk kategorisering av observationer

Den empiriska basen i min studie består av intervjuer och observationer av två skolbibliotekarier och två lärarbibliotekarier. Jag har valt att ordna mitt observationsmaterial utifrån en didaktisk kategorisering av verksamheten. Se också avsnitt 2.5, definitioner, för en kortfattad orientering kring begreppet didaktisk kategorisering.

Didaktiken är ett sätt att reflektera över frågor som rör undervisning. Grovt kan man säga att didaktiken svarar på frågorna vad, hur och varför.⁸⁰ Alltså: vad man skall lära ut, hur man lär ut det och varför man skall lära ut det. Allt detta är en snäv indelning av didaktiken. Långt fler frågor kan identifieras, t.ex. skiljer sig sättet man besvarar frågorna på i hög grad beroende på vilken pedagogisk grundsyn man har. Gemensamt för de didaktiska frågorna är dock att de resulterar i ett slags reflexiv praktik, d.v.s. man lär sig att undervisa bättre genom att ha didaktiken som bollplank.⁸¹ Slutligen resulterar didaktiken i ett övergripande synsätt som gör att man blir en reflekterande praktiker, d.v.s. gör saker med reflexiv feedback i syfte att förbättra verksamheten.⁸²

Jag har valt att använda mig av de tre didaktiska frågeställningarna i min analys i syfte att kategorisera – och på ett hanterbart sätt kunna beskriva – skolbibliotekets verksamhet och aktiviteter. Det är vidare ett sätt för mig att ordna bibliotekariens uppgifter i mer lätthanterliga taxonomier. En didaktisk kategorisering innebär alltså kortfattat att jag utifrån de didaktiska frågorna ”vad, hur och varför” ordnar mitt observationsmaterial. Detta sätt har dessutom anknytning till den övergripande kontext jag genomför min studie i, skolan och skolbiblioteket.

Det jag observerade kunde i stort kategoriseras utifrån det observationsschema jag arbetat fram innan själva observationstillfällena. Jag visste ju på förhand vilka specifika skeenden och teman som intresserade mig, därför var det också naturligt för mig att utgå från de frågor som återkommer i uppsatsens frågeställningar och syfte. Jag ville särskilt observera hur skolbibliotekarierna och lärarbibliotekarierna strukturerar dagen genom olika verksamheter för att kunna analysera skillnader i prioriteringar mellan de båda yrkesidentiteterna.⁸³

Kort kan sägas att de saker jag valt att särskilt observera syftar till att se om det finns någon korrelation mellan teori och praktik, d.v.s. hur väl utsagorna under intervjutillfällena praktiseras. Mina observationer kom, med utgångspunkt i mitt observationsschema, att kretsa kring tre övergripande teman, ordnade utifrån de tre didaktiska frågeställningarna:

- *Vad* är det för typ av verksamhet? D.v.s. vilka prioriteringar valet av aktiviteter medför samt vem som hade det huvudsakliga ansvaret för planering och genomförande av aktiviteterna.

⁸⁰ Se vidare bl.a. Uljens 1997, s. 17 ff.

⁸¹ Ang. reflexiv praktik se t.ex. Molander 1996, s. 131-162.

⁸² *Reflexiv feedback* innebär bl.a. att ha förmågan att värdera sin egen arbetsinsats i efterhand. Detta kan hjälpa till att förbättra utförandet av en verksamhet nästa gång den genomförs. Förenklat kan sägas att det är en form av informell och individuell uppföljning av en verksamhet. Se vidare: Molander 1996, s. 131-162.

⁸³ Observationsschemat återfinns i Bilaga 3.

- *Hur* genomförs verksamheten? D.v.s. skiljer sig genomförandet av aktiviteterna åt beroende på om det är en skol- eller lärarbibliotekarie som har ansvaret för verksamheten. Vidare observeras särskilt de olika kompetensområden som kan spåras. Också sättet bibliotekarien bemöter eleverna (och uppfattas av eleverna) beaktas.
- *Varför* genomförs verksamheten på det sätt den gör? D.v.s. hur rättfärdigar bibliotekarien sin verksamhet (läroplan, bibliotekslag, personlig övertygelse m.m.)? På vilket sätt märks det att bibliotekarien är en skol- eller lärarbibliotekarie? Samarbetar bibliotekarien och läraren? Ser samarbetet olika ut beroende på om det är en skol- eller lärarbibliotekarie som är ansvarig för skolbiblioteket?

Uppställningen ovan kan ses som en mall att utgå från under observationerna. Naturligtvis ändras fokus om något ovanligt inträffar under observationstillfället. Frågorna bör därför mer ses som en vägledning för att på ett enkelt sätt fästa blicken på särskilda skeenden under observationerna.

6 RESULTAT OCH ANALYS

I detta avsnitt presenterar jag min empiriska analys. För bättre åskådlighet har intervjuer och observationer samlats under olika rubriker. I min delanalys av observationerna väljer jag dock att jämföra teori och praktik, d.v.s. informanternas intervjusvar jämförs med utfallet från det praktiska arbetet. Efter delstudierna följer en sammanfattande jämförelse och helhetsanalys av det empiriska materialet.

6.1 Intervjuer

Detta avsnitt presenterar mitt empiriska material i form av intervjuer med två skolbibliotekarier och två lärarbibliotekarier. Först följer en kort presentation av mina informanter och de skolor de arbetar på. Därefter själva resultaten av intervjuerna. Analys av intervjuer har ordnats utifrån de intervjufrågor jag hade, där frågor om informanternas syn på skolbiblioteksverksamheten, synen på det pedagogiska uppdraget och synen på yrkesroller kom att stå i fokus. Slutligen följer ett sammanfattande analysavsnitt av de båda yrkesidentiteterna.

6.1.1 Presentation av skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier

Jag vill påpeka att jag i studien inte använder informanternas verkliga namn. Jag har valt anonymitet för att detta var ett önskemål från flertalet informanter. Övriga uppgifter är dock med sanningen överensstämmande.

Följande personer har varit mina informanter:

BODIL – Skolbibliotekarie på skola 1

Född i mitten av 1960-talet.

Bodil har arbetat drygt 10 år som skolbibliotekarie på skolan. Bodil har tidigare arbetat på ett par andra skolor som skolbibliotekarie. Har också arbetat på folkbibliotek under kortare perioder.

Hon har en fil. kand. examen i biblioteks- och informationsvetenskap.

HANNA – Skolbibliotekarie på skola 2

Född i början av 1960-talet.

Hanna har arbetat knappt 5 år som skolbibliotekarie på skolan. Hon har tidigare arbetat på ett folkbibliotek samt som assistent på ett kulturhistoriskt museum.

Hon har en fil. mag. examen i biblioteks- och informationsvetenskap samt en fil. kand. med etnologi som huvudämne.

BIRGITTA – Lärarbibliotekarie på skola 3

Född i början av 1950-talet.

Birgitta har arbetat drygt 20 år på skolan. Hon har dock bara arbetat i knappt två år som lärarbibliotekarie. Innan dess hade hon en tjänst som SO-lärare för grundskolans senare år.

Hon har en lärarexamen (grundskollärare SO, 4-9) med behörighet att undervisa i historia, religionskunskap, geografi samt samhällskunskap. Birgitta har också läst 60 p konstvetenskap.

MARIA – Lärarbibliotekarie på skola 4

Född under slutet av 1940-talet.

Maria har arbetat ca 15 år på skolan, varav tre år som lärarbibliotekarie. Maria hade dessförinnan en tjänst som mellanstadielärare på skolan. Hon har tidigare arbetat på ett antal olika skolor som språklärare.

Hon har en lärarexamen (grundskollärare tyska/franska, 1-7). Maria har också en fil. kand. med litteraturvetenskap som huvudämne.

6.1.2 Kort presentation av skolorna/skolbiblioteken

Skola 1

Skola 1 är en F-9 skola (förskoleklass t.o.m. årskurs 9) med knappt 400 elever, som ligger i en större tätort i södra Sverige. Elevunderlaget är blandat, både sett till etniska och sociokulturella faktorer. En stor del av eleverna bor utanför tätorten och åker buss till skolan. Skolbiblioteket har de senaste åren varit en prioriterad verksamhet på skolan. Skolan som helhet har gått från att vara en skola med dåligt rykte till att vara en skola med god stämning och gott rykte. Enligt lärare och skolbibliotekarie beror denna förändring i första hand på den nya rektorn. Rektorn vid skolan har valt att satsa resurser på att skapa en ”integrerad skolmiljö”, d.v.s. att se all skolverksamhet som en del av lärandet. Ämnen läses ofta i tematiserad form; skolbiblioteket utgör här en väsentlig del i elevernas kunskapssökande, enligt bibliotekarien.

Rektorn har också aktivt satsat stora resurser på skolbiblioteket. Ett ganska gott mediebestånd kombinerat med Internetanslutningar och tillgång till databaser har gjort biblioteket till ett viktigt nav i undervisningen. En del av de s.k. Wärnerssonpengarna har oavkortat gått till skolbiblioteksverksamheten. Den tjänst den intervjuade skolbibliotekarien har förvandlades från deltid till heltid. Medieanslagen höjdes också från knappt 130 kr/elev till drygt 170 kr/elev.⁸⁴

Skola 2

Skola 2 är en F-9 skola med drygt 800 elever. Skolan är centralt belägen i en större stad i södra Sverige. Skolan är stor, både till elevantal och till byggnadsareal. Elevunderlaget är ganska homogent; det stora flertalet bor i omkringliggande villaområden samt bostadsrätter i de centralare delarna av staden. Få elever har annan etnisk bakgrund än den svenska. Mycket få elever bor på landsbygden. Bara ett stenkast från skola 2 ligger en fristående F-9 skola. Denna drivs av privata aktörer och har medfört en ganska konkurrensutsatt situation för skola 2, då flera elever på skolan valt att byta till friskolan.

Skolbiblioteket är centralt placerat i skolan. Mediebeståndet är stort. Lokalen består dels av mediebestånd i form av böcker, tidskrifter och AV-medier, dels av fristående, mindre rum för enskild, tyst läsning. Internetuppkopplade datorer ligger som öar placerade i bibliotekslokalen. Biblioteket var aldrig tomt på brukare. Under mitt besök var det alltid besökare som ställde frågor till skolbibliotekarien eller assistenten. Jag uppfattade på det hela taget biblioteket som positivt. Inte minst det faktum att skolbibliotekarien arbetat länge på

⁸⁴ Dessa siffror baseras på opublicerad statistik som jag fått från rektorn på skolan. Observera att detta medieanslag inte inkluderar pengar till datorer och annan IT-utrustning.

samma skola gjorde att både elever och personal tyckte det var viktigt med den kontinuitet detta gav.

Skola 3

Skola 3 är en mindre F-9 skola med knappt 300 elever, som ligger i en mindre tätort i södra Sverige. Skolan känns intim, både sett till elevantal och yta. Jag uppfattar skolmiljön som harmonisk, nästan familjär i sin framtoning. Skolbiblioteket ligger placerat i en "sidoflygel" till huvudbyggnaden. Elever och personal kan ta sig till skolbiblioteket från alla skollokaler utom idrottshallen.

Skolbiblioteket har några fåtöljer där elever och personal kan sitta och läsa. Vidare finns det ett par enskilda "bås", där man kan jobba ostört. Datorer med Internetuppkoppling finns det ett antal av. Det finns också tillgång till scanner och kopiator. Bibliotekets skönlitteratur är tydligt uppdelat i en sektion för mindre barn och en för de större. Facklitteraturen är centralt placerad tillsammans med ett par sökdatorer. De äldre eleverna (från årskurs 6) hjälper bibliotekets personal (som förutom Birgitta också består av en deltidsanställd assistent) med bokuppsättning och andra sysslor.

Skola 4

Skola 4 ligger en bit utanför en medelstor stad i södra Sverige. Det är en högstadieskola (6-9) med drygt 500 elever. Skolans upptagningsområde är ganska stort, många elever åker buss till och från skolan från landsbygden. Elevunderlaget kan sägas vara blandat: en del stadsbarn och en del landsbygdsbarn. Skolan har få barn från annat etniskt ursprung än det svenska. Elever och personal beskriver skolan som harmonisk, utan några större problem.

Skolbiblioteket är beläget på andra våningen i skolans huvudbyggnad. Lokalen är ganska stor, men ytan krymper eftersom planlösningen inte är öppen. Bokhyllor går tvärs över lokalen. Biblioteket har Internetuppkopplade datorer samt kopiator, scanner och digitalkamera som elever kan låna. Vidare finns ett mindre grupprum och ett något större rum, som personalen förfogar över. Detta sistnämnda rum används som regel av bibliotekarien i samband med användarundervisning.

6.2 Informanternas syn på skolbiblioteksverksamheten

"Det primära är att nå fram till ungdomarna med litteratur som berör dem, men som inte nödvändigtvis berör mig", säger skolbibliotekarien Bodil. Bodil har en syn på skolbibliotekets verksamhet som ter sig ganska modern och antiauktoritär. Bodil säger vidare att

Skolbibliotekets absolut viktigaste uppgift är att försöka få alla elever att bli passionerade läsare. Jag kan inte åstadkomma detta med hjälp av en "här-kommer-jag-som-vet-vad-ni-borde-läsa-mentalitet"; jag måste nå alla ungdomar på deras "hemmaplan", d.v.s. synas bland dem, fråga vad de gör, vad de läser o.s.v. Jag tror mycket på skolbibliotekarien som en katalysator för läsning. För att få dem (eleverna, förf. anm.) att läsa måste jag som bibliotekarie veta vad de vill läsa om. Då kan jag inte sitta bakom informationsdisken hela dagen, jag måste synas.

Bodil talar engagerat och känsloladdat om skolbibliotekets arbetssätt. Enligt Bodil måste skolbibliotekarien vara utåtriktad och social. Det går inte att vila på gamla lagrar och förvänta

sig att brukarna kommer till biblioteket; skolbibliotekarien måste helt enkelt visa vad biblioteket har att erbjuda till elever som kanske sällan eller aldrig besöker biblioteket. Viktiga byggstenar i en bra skolbiblioteksverksamhet är, enligt Bodil, ett socialt engagemang, som sträcker sig utöver kunskapen om litteratur och informationskompetens. Hon tycker att läs- och skrivfrämjande åtgärder är bibliotekets främsta uppgift, för att

... lärarna kan inte nå fram till eleverna på samma sätt som bibliotekarien. I klassrummet är allt så betygfokuserat, så styrt av förväntade krav, att eleven sällan finner läsningen som ett nöje. Därför tar många ungdomar heller inte till sig läsning som något positivt, utan snarare något man måste ta sig igenom för att bli godkänd i ett ämne.

Skolbiblioteket har alltså en bildnings- och kunskapsroll att fylla, men denna roll går utanför skolan i övrigt. Aktiviteter i skolbiblioteket är inte betygsgrundande och är därför ett viktigt komplement för elever som kanske aldrig annars möter boken eller läsningen som något positivt och berikande.

Bodil hävdar att "allt börjar med läsningen". När eleven väl förstått vikten av att läsa – inte bara för att tillägna sig kunskap – utan också för att det är ett nöje, en njutning, först då kan källkritik och informationskompetens bli aktuellt. Bodil ser de läs- och skrivfrämjande åtgärderna som det första steget mot att bli informationskompetent. De elever som redan har läsningen som en naturlig del kan gå vidare och bli informationskompetenta. Men det är långt ifrån alla elever som har detta med sig från början

... tyvärr får jag säga att skolan i mångt och mycket har förstört många barns läsoplevelser, genom att tvinga på dem Strindberg utan att först ha visat dem hur njutbar läsning kan vara. Strindberg är inte rolig, om man aldrig ens läst ut en "fem-bok".

Kontakten mellan skolbibliotekarien och eleven måste vara personlig, hävdar Bodil. Det får aldrig bli en kollektiv gest att peka på litteratur som passar just den unika individen. Individuell handledning är alltså viktigt, detta hindrar inte att bibliotekarien bokpratar inför en helklass. "Idéer måste få tid att mogna hos individen", hävdar Bodil, som är en varm anhängare av den gamla devisen "rätt bok till rätt person vid rätt tillfälle".

Skolbibliotekarien Hanna har en mindre utåtriktad attityd än Bodil. Hanna anser att skolbibliotekariens främsta credo bör vara att "ha biblioteket bemannat, att finnas där under hela skoldagen." Hanna tror också att det är viktigt att ha kunskaper om elevens vardag, läsvanor och fritid, men inte på bekostnad av att bibliotekarien blir alltför mycket "kompis" med eleven

... för jag tror inte att detta gynnar lärandet. Givetvis skall man ha en schysst ton, ett vänligt bemötande, men jag anser inte att det i första hand är en social verksamhet; biblioteket får inte bara bli en "värmestuga" dit ungdomarna går under håltimmar för att fördriva tid. Skolbiblioteket måste vara en del av skolan som helhet. Detta innebär också att alla aktiviteter i skolbiblioteket måste vara baserade och grundade på skolans läro- och kursplaner. All skolbiblioteksverksamhet skall med andra ord vara ett led i att underlätta elevens kunskapssökande och lärande.

Vilka är då skolbibliotekets viktigaste verksamhetsområden, enligt Hanna? Hanna anser själv att skolbiblioteket i första hand bör fokusera på

... läsfrämjande åtgärder för de lägre åldrarna. Informationsfärdighet är också prioriterat, inte minst för högstadiet som ju lägger stor vikt vid att den enskilde eleven kan forska om och skriva

ett arbete på egen hand. Då blir det skolbibliotekariens uppgift att lära eleverna att söka, värdera och ta till sig fakta. Tyvärr hinner lärarna inte alltid med det i den utsträckning man kanske hade hoppats...

Hanna ser alltså delvis skolbibliotekets aktiviteter och verksamheter som åldersberoende. Man bör lära mindre barn att läsa och skriva, medan man lär de äldre att söka och kritiskt värdera information. Individuell handledning är centralt, även om tiden sällan räcker till att handleda varje elev individuellt. Istället brukar Hanna ta emot elever som "fastnat" i ett arbete i samband med temalektioner. Hanna hävdar själv att hon får bäst kontakt med eleverna utanför själva informationsundervisningen:

Jag brukar ofta hjälpa elever informellt... ja utanför lektionstid alltså. Jag har ett antal "stamkunder", som brukar titta in bara för att prata om böcker de läst, filmer de sett eller andra frågor de inte talar med andra vuxna så ofta om. Jag har t.o.m. gått så långt som att ha regelbundna "träffar" med vissa elever, som har specialintressen. Jag brukar då hjälpa dem att beställa böcker, söka information på Internet eller annat som de kan behöva. En del av de här informella träffarna har faktiskt resulterat i utställningar här på biblioteket. Elever som har intressen vill ju gärna nå ut med dem, då har jag kunnat hjälpa dem att nå ut till fler...

Hanna går så långt som att hävda att skolbiblioteket ofta är ett fönster ut mot den "övriga världen", syftandes på verkligheten utanför skolans väggar. Hanna ser alltså sig själv som en länk mot världen, men är noga med att betona att hennes "främsta uppgift är att underlätta lärande."

Lärarymbibliotekarien Birgitta har en konkret syn på skolbibliotekets verksamhet: "Skolbiblioteket är ett rum för lärande och fantasi, inte ett uppehållsrum för stökiga elever." Birgitta markerar tydligt att hennes uppgift i första hand är pedagogisk så tillvida att hon hjälper elever och lärare att tillhandahålla, söka och strukturera medier som används i undervisning och temaarbeten av skilda slag.

Min roll som bibliotekarie är lite speciell. Jag har ju stor erfarenhet från skolans värld. I mitt jobb som lärare såg jag hur eftersatt skolbiblioteket var. Det användes ju sällan rätt, om det överhuvudtaget användes. Jag vill att skolbiblioteket skall vara en plats dit eleverna söker sig för att få information och förströelse. Då räcker det inte med att ha en person i biblioteket som inte kan något om lärandets villkor. All personal på skolan måste vara insatt i pedagogik. Sen är det ju så att man ofta kan bli frustrerad på vissa kollegor [lärare, förf. anm.] som helt förbiser skolbiblioteket som en integrerad del av läroprocessen. Skolbiblioteket skall ju vara som vilket klassrum som helst.. fast bättre, därför att eleverna har tillgång till en mångfald uppfattningar som går utanför den tillrättalagda läroboksrampen!

Birgitta prioriterar att lära elever att forska på egen hand, att söka information, kritiskt granska densamma samt att kunna ta till sig en mångfald av källor och utifrån dessa bilda sig en egen uppfattning.

Birgitta tycker också att det läs- och skrivfrämjande arbetet är viktigt. Lärarna hinner inte alltid med att se varje elev i klassrummet. De anar kanske att de har problem med läsningen, men har inte tiden och resurserna att hjälpa dessa elever så mycket som de skulle behöva. Birgitta talar här om sin kunskap och erfarenhet som lärare:

Jag är själv medveten om hur svårt det är att hinna ta tag i elever som halkar efter. I en grupp på 30 elever har man sällan tid för alla som verkligen behöver extra stöd. Då fungerar jag som bibliotekarie som det extra stödet. Jag har tid för den enskilde eleven och känner också till hur han eller hon ligger till nivåmässigt. Då känner jag att jag verkligen gör en skillnad.

Birgitta ställer sig också kritisk till den alltför teknikoptimistiska tendensen i skolan. Att prioritera datorer och IT framför bokinköp anser Birgitta kan vara positivt i en del fall, men alltför ofta resulterar det inte i en höjd kunskapsnivå.

Varför satsar man så hårt på att få elever att arbeta med datorer, när de allra flesta i själva verket har grundläggande datorkunskaper? Nej, jag anser att man borde stimulera läsningen mycket mer än vad som görs idag. Istället för fler datorer bör det finnas fler böcker – och framförallt mer resurser till att föra ut boken bland eleverna. Som det är i dagsläget blir detta arbete ibland lidande därför att mycket energi går åt till surfande på Internet. Källkritik och informationsökning i all ära, men utan en grundläggande läsförståelse hjälper detta föga. Sen är det givetvis en svår balansgång det här... Man skall inte ställa IT mot böcker, det är ju bara olika kunskapsformer, men när man läser alarmerande rapporter om svenska elevers bristande läsförmåga då blir jag mörkrädd.

Lärbibliotekarien Maria har delvis samma tankar som Birgitta vad gäller IT och litteratur, men hon hävdar att

... datorer idag är – eller åtminstone bör vara – en självklar del av informationsfärdigheten. Även om elever själva tror att de har stora kunskaper om datorer och It, så märker jag dagligen vilka oerhörda brister som finns. Det är en av mina absolut viktigaste roller som bibliotekarie och lärare att ge eleverna verktyg som gör att de bättre kan hantera informationsflödet. Tyvärr ställs alltför ofta datorer mot böcker. Det borde inte vara så, men alla vet ju att de ekonomiska resurserna är begränsade... Men man får inte stirra sig blind på pengarna, det handlar faktiskt också mycket om hur vi på bästa sätt kan använda oss av det vi har...

Maria tror att god skolbiblioteksverksamhet bygger på tre grundpelare: lässtimulans, språkutveckling och kunskapsökande. Skolbiblioteket bör med andra ord verka för att de läs- och skrivfrämjande åtgärderna hamnar i fokus. Vidare är också informationskompetensen viktig, eftersom mycket av skolans arbete bygger på den ibland outtalade principen att eleven själv kan och vill skapa sin egen kunskap. Här är Maria kritisk till hur andra lärare hanterar skolbiblioteket som resurs:

Många [av lärarna, förf. anm.] släpper bara iväg sin klass utan att ge dem tydliga instruktioner för hur de skall genomföra sina uppgifter. Jag förstår själv hur det är i en klassrumsmiljö; många elever lyssnar inte utan tror allt ordnar sig "sen". Jag tycker det är tragiskt när så mycket tid går till spillo enbart i syfte att ta reda på vad det är de skall ta reda på. Nu är inte alla grupper lika vilse, det finns exempel på elever som har en väldigt strukturerad plan för hur de skall hitta information och skriva sitt arbete... men jag ser det som en viktig uppgift att – i samråd med ansvarig lärare – hjälpa de elever som inte ens förstått uppgiften. Många lärare har inte tiden eller engagemanget att visa på vilken rik resurs skolbiblioteket kan vara. Alltför ofta faller det på min lott att lotsa dem genom processen. Ja, det är synd, men förhoppningsvis blir det bättre när vår nya målplan blir färdig [Skolans biblioteksgrupp och lärare arbetar på en förnyad plan för skolbibliotekets integration i undervisningen, förf. anm.]

Maria är också tydlig med att tala om alla de åtgärder som lett till att läsning blivit centralt för eleverna på skolan. Maria har ett antal projekt som hon använder i syfte att stimulera läsningen bland eleverna:

Jo, vi har ju bl.a. Bokjuryn, som från början initierades av folkbiblioteket. Det är en slags lästävling, där eleverna får välja årets bästa barn- och ungdomsbok. De väljer alltså att läsa ett antal nyutkomna barnböcker. De får sedan betygssätta dem. Det hela avslutas med att jag annonserar den populäraste barnboken. De (eleverna, förf. anm.) får också lite fina priser för sina insatser. Detta projekt är ett samarbete mellan mig, andra lärare, bibliotekarierna och vårt folkbibliotek. Alla barnen ser verkligen fram emot det här varje år.

6.3 Informanternas syn på det pedagogiska uppdraget

Alla informanter gav ett entydigt svar på frågan om bibliotekarien är en del av den pedagogiska verksamheten på skolan. Svaret som gavs var ett klart "ja", även om de underliggande förklaringarna skilde sig åt.

De båda skolbibliotekarierna Bodil och Hanna ansåg båda att deras uppdrag i grunden var pedagogiskt. Däremot hävdade Bodil med tryck att

Det är ganska tragiskt faktiskt att inte lärarna alltid ser på mitt uppdrag och min yrkesroll som pedagogiskt. En del tror nog fortfarande att jag är "den kära tanten bakom disken, som alltid är så hjälpsam". Nåja, de flesta har nog insett – eller tvingats inse – att jag inte tänker få mandat tilldelat – jag tar mandat för kunna uppfylla min del av mål- och kursplanerna.

Också Hanna tyckte att det var en bit kvar innan hon som skolbibliotekarie betraktades som "pedagogiskt kompetent". Hanna var också noga med att betona att det på hennes skola faktiskt står i skolans måluppfyllelse att

... "skolbiblioteket är en pedagogisk resurs". Tyvärr används det inte alltid som det i den dagliga undervisningen. Vi har en bit kvar, men jag tycker nog att jag hunnit en bra bit mot mitt mål. Det är ju inte lätt att liksom vara ensam bibliotekarie omgiven av pedagoger. De har den pedagogiska utbildningen, inte jag. Sen kan man tycka vad man vill om det. Ser man på en del lärare undrar man vad den pedagogiska utbildningen gett egentligen... Inte är de bättre pedagoger för att de läst några poäng pedagogik. Nej, min erfarenhet är att jag har goda insikter i elevernas förståelse. Åtminstone gäller det på vissa områden. I mina möten med eleverna intar jag ibland lärarrollen. Det är inget konstigt med det. På sikt tror jag att hierarkierna mellan lärare och bibliotekarier faktiskt kommer att rivas. Vi måste alla tvingas inse att vi är där för eleverna, inte för att uppfylla vår egen yrkessträvan...

De båda lärarbibliotekariernas svar skilde sig åt en del. Båda ansåg att de var en del av skolans pedagogiska verksamhet. Däremot skilde sig deras synsätt åt på sättet deras kollegor (lärarna) såg på dem. Birgitta hade märkt en klar förändring i synsättet sedan hon blev lärarbibliotekarie.

Tidigare var man ju så att säga "en i gänget". Man delade det pedagogiska uppdraget på alla plan. Nu känner jag att många undrar vad jag gör. De har liksom inte förstått skolbiblioteket som en del av det pedagogiska arbetet. Kanske är de osäkra på min roll i det hela. Jag är ju i grund och botten lärare, även om jag har min tjänst förlagd till biblioteket. Personligen ser jag inte detta som något negativt alls. Jag vill ju föra fram biblioteket som en pedagogisk resurs...

Maria ser sitt pedagogiska uppdrag som ganska självklart, även om också hon (i likhet med Birgitta) märkt en tveksamhet hos kollegorna. Vad denna tveksamhet beror på vet hon inte själv, men hon anar att lärarna är tveksamma på hur de skall tackla hennes "dubbla kompetens".

Jag har ju på sätt och vis en "dubbel kompetens". Jag är ju både utbildad lärare, men jobbar som lärarbibliotekarie. Detta ger mig en unik erfarenhet som inte delas av någon annan på skolan. Jag har ju i och för sig inte någon utbildning som bibliotekarie, men jag har vidareutbildat mig på egen hand. Jag kan biblioteket, vet vad eleverna läser, hur deras informationsbehov ser ut. Denna dubbelhet kanske skapar ett mått av osäkerhet inför mina kollegor. Jag vill ju att de i första hand ser på mig som en pedagogisk kompetens i biblioteket, inte som en lärare som inte längre vill undervisa...

6.4 Informanternas syn på sin egen yrkesroll kontra lärarens

Alla informanter verkar överrens om att skolbiblioteket inte är fullt integrerat som en del av undervisningen. I den stund eleven träder in i skolbiblioteket går hon ifrån klassrummet. Detta innebär i praktiken att nivån sänks, att kraven mattas av och att hon inte behöver visa sig ”duktig”. Detta kan ibland också vara positivt. Bodil tycker dock att framförallt lärarna bör se skolbiblioteket som

... ett rum för lärande. Ett klassrum bland andra klassrum. Jag vet att detta tar bort mycket av det som är lustfyllt i biblioteket: kravlösheten, möjligheten att bara fritt kunna ta en bok, sätta sig ned och läsa eller vad de nu vill göra. Men jag tror å andra sidan att biblioteket alltför länge setts som ett uppehållsrum, dit läraren skickar elever som av olika anledningar inte klarar av att sköta sig i klassrummet. Med en sådan inställning skickar man helt fel signaler. Skolbiblioteket är inte ett uppehållsrum, det är ett rum för lärande.⁸⁵

Samarbetet mellan bibliotekarier och lärare fungerar inte alltid friktionsfritt, enligt Bodil. Hon anser att det ”gnisslat lite om hjulen” när hon försökt lansera sina visioner och mål för skolbiblioteket.

... ja, på senaste personalkonferensen lanserade jag en ny målplan för skolbiblioteket. Planen var redan antagen av rektorn och biblioteksgruppen, men ändå fanns de ett antal som undrade hur detta skulle påverka deras undervisning. Jag svarade så gott jag kunde och sa att det nog blev en del nya grepp. Bl.a. vill jag att informationssökningen blir en integrerad del av den ordinarie undervisningen. Många tyckte det lät väldigt positivt, medan andra vara smått besvärade över hur detta skulle påverka deras arbetsbelastning.

Hanna delar Bodils åsikt, och trycker på att det i första hand är lärarna som sätter käppar i hjulen för samarbetet. Hanna tycker också att det är en svår uppgift att verka i ett dubbelt uppdrag:

Sen är det ju inte alltid lätt det här. Vi [skolbibliotekarierna, förf. anm.] har en svår balansgång. Ena stunden ska vi nästan ’bara vara bibliotek’. Inte ställa några krav på eleverna. Men så funkar det ju inte. Man måste ställa krav. Visst, biblioteket är inte riktigt ett klassrum, men för att komma nån vart måste vi se biblioteket som vilket klassrum som helst. Jag känner det så att lärarna är ovilliga att släppa sina revir. Dom tjarar hela tiden om ett pedagogiskt uppdrag, men i praktiken vill dom vara ensamma om det...

Också Birgitta uppfattar ibland en kluvenhet inför samarbetet med lärarna. Tidigare var hon själv en av lärarna, nu är hon ”en extra resurs i biblioteket”. Om denna kluvenhet uppfattas på samma sätt av lärarna låter hon dock vara osagt:

Jag har faktiskt inte märkt av några direkta samarbetsproblem mellan mig och mina kollegor sedan jag började min tjänst i skolbiblioteket., Däremot kan jag ibland ana att de känner sig ”hotade” av att jag så att säga sitter på två stolar. De kan inte riktigt hantera min yrkesroll i vissa situationer...

Maria ser bara fördelar i sin relation till kollegor. Hon hävdar med bestämdhet att hon vill uppfylla de mål hon satt upp för skolbiblioteksverksamheten. Hon ser dock, i likhet med skolbibliotekarierna, vissa problem i sättet andra (lärare) uppfattar hennes yrkesroll:

⁸⁵ Denna syn delas också av lärarbibliotekarierna. Också Birgitta uttryckte denna åsikt (se föregående avsnitt 6.3).

Jo, jag har märkt att de ibland tvekar, känner sig klivna inför min roll. Jag tycker själv det är tråkigt att inte alla kan se mig som en pedagog i biblioteket, istället för en lärare som inte längre vill undervisa. Jag har aldrig tyckt mitt jobb som lärare varit tråkigt, men jag brinner för skolbiblioteket, och vill till varje pris bygga upp en bra pedagogisk verksamhet.

6.5 Sammanfattande analys av intervjumaterialet

Skolbibliotekarierna tycks ense om att skolbiblioteket inte alltid används på bästa sätt. Lärarbibliotekarierna anser att deras egen yrkesidentitet ibland ifrågasätts. Detta delar de med skolbibliotekarierna. Skillnaden dem emellan är att skolbibliotekarien är säker i sin identitet som bibliotekarie, medan lärarbibliotekarien ibland känner sig kluven inför sin yrkesroll och identitet på skolan som helhet. Båda yrkesidentiteterna har ett pedagogiskt uppdrag, men de verkar i ett dubbelbottnat sammanhang: lärarbibliotekarien är säker i sin pedagogroll, men osäker på hur hennes kollegor uppfattar henne. Skolbibliotekarien är å sin sida säker i sin roll som bibliotekarie, medan hon ibland är osäker på sin pedagogiska roll. Mycket av denna osäkerhet bottnar i vad Henri Tajfel kallar social osäkerhet. Detta kan resultera i att informanterna inte känner sig tillhöra någon yrkesidentitet till fullo. Detta gör att yrkesrollerna ibland kan uppfattas som självmotsägande.⁸⁶

Skolbibliotekets verksamheter prioriteras lite olika beroende på om det är en skolbibliotekarie eller en lärarbibliotekarie som har det övergripande ansvaret. Skolbibliotekarierna prioriterar mer läs- och skrivfrämjande åtgärder, medan lärarbibliotekarierna tydligare lyfter fram sin pedagogiska roll. Resultatet var inte överraskande med tanke på att dessa två kunskapsområden är traditionellt starka inom respektive yrkesidentitet. Skolbibliotekarierna ser det läsfrämjande arbetet som att man bör lyfta fram litteratur för eleverna. Lärarbibliotekarierna talar mer om elevers nivågrupperingar och läsnivåer. I denna roll ingår också läs- och skrivfrämjande arbete men med betoning på ett pedagogiskt synsätt. Forskning, informationskompetens etc. betonas av alla informanter.⁸⁷

Lärarbibliotekarierna ser lärarna som ”kollegor”, något skolbibliotekarierna aldrig nämner. Detta kan betraktas som väntat med tanke på deras tidigare yrkesbakgrund, men det betyder också att de i första hand inte ser sig själva som lärarbibliotekarier, snarare som lärare verksamma i biblioteket. Också skolbibliotekarierna betonar det pedagogiska arbetet. Ibland gränsar deras beteende också till explicit partiskhet, även om de inte uttryckligen gör anspråk på lärarens yrkesidentitet.⁸⁸

Kritik mot lärare och bristande samarbete mellan lärare och bibliotekarie framhålls av samtliga informanter. Ingen kan dock exakt säga vari problemet ligger. Vissa informanter hävdar att de hierarkier som finns mellan lärare och bibliotekarie bör tonas ned i syfte att verka gemensamt för elevernas bästa. Det pedagogiska ansvaret är m.a.o. större än de rent yrkesmässiga skillnaderna.⁸⁹

⁸⁶ För en djupare diskussion kring social identitet och social osäkerhet, se vidare: Tajfel & Turner 1986. Om yrkesidentitetens betydelse för individens självbild och om begreppet social osäkerhet, se a.a., s. 85 ff.

⁸⁷ Jmf informanternas syn på skolbiblioteket som pedagogisk resurs i skolarbetet. Se vidare: avsnitt 6.3.

⁸⁸ Om explicit partiskhet, se vidare avsnitt 2.5 samt avsnitt 6.2.

⁸⁹ Jmf detta med explicit partiskhet, då en grupp tonar ned sina egna förtjänster i syfte att bli en del av majoritetsgruppen. Om detta förhållande är ett resultat av att man vill elevens bästa, eller om det bara är en fråga om att decimera maktbalansen låter jag vara osagt. Se vidare: Greenwald et al 2002, s. 367-379.

6.6 Observationer

I detta avsnitt presenterar jag mina observationer på de fyra skolbiblioteken. Varje skolbibliotek/bibliotekarie presenteras under egna rubriker. Observationerna är ordnade under rubriker utifrån den didaktiska kategorisering, som presenterades i avsnitt 5.6.2.

6.7 Bodil – Skolbibliotekarie

6.7.1 Vad?

Jag möter upp Bodil strax innan klockan åtta i skolans personalrum. Bodil är noga med att delge mig vad hon tänkt göra under dagen, vilka aktiviteter hon planerat. Jag valde att göra min observation en dag då jag på förhand kunde få del av så många aktiviteter som möjligt. I samråd med Bodil valdes en dag då hon av erfarenhet vet att det är mycket besökare i skolbiblioteket. Flera årskurser arbetade vid tillfället med ett nytt tema; biblioteket var då en naturlig knutpunkt för både lärare och elever. Dagen valdes också med hänsyn till aktivitetsnivån. Bodil hade för dagen planerat att göra följande aktiviteter:

- Bokprat för årskurs 8
- Informationshjälp för temaarbete för årskurs 6
- Biblioteks- och informationskunskap för årskurs 9

Enligt Loertschers taxonomi för skolbiblioteksverksamhet kan Bodils aktiviteter för dagen kategoriseras till läs- och skrivfrämjande arbete (bokprat), forskningsprocess och individuell handledning (informationshjälp för temaarbete i årskurs 6) samt informations-sökning/informationskompetens (biblioteks- och informationskunskap).

Tempot under dagen förväntades alltså bli högt och aktiviteterna många och skiftande, vilket gav mig goda möjligheter att strukturera min observation på ett bra sätt. Eftersom jag valt att vara icke deltagande observatör har jag inte haft möjligheter att ställa frågor under själva observationstillfället. Valet att inte vara deltagande har gjort med anledning av att jag i minsta möjliga mån velat påverka min informant.⁹⁰

6.7.2 Hur?

Bodil börjar sin arbetsdag klockan åtta. Klockan tio skall Bodil hålla det planerade bokpratet för årskurs 8. Under tiden kommer elever in med en ganska jämn ström. Bodil sitter till en början vid lokalens enda skrivbord, informationsdisken. Några elever går fram till henne bara för att småprata, andra vill beställa någon bok från annat bibliotek. Bodils bemötande är alltid vänligt. Jag märker samma vänliga ton hos elever och de lärare som då och då kommer in för att prata med Bodil om något ärende eller bara sätter sig ned för att läsa dagstidningarna.

⁹⁰ Se vidare Ely 1996, s. 49 f.

Bokprat för årskurs 8

Bodil öppnar dörren till klassrummet. Eleverna ropar glada tillrop så fort hon visar sig. Läraren byter några ord med Bodil, som förklarar att bokpratet kommer att ta ungefär en halvtimme.

Bodil tar fram en overhead, hon lägger på en bild av en massakrerad soldat. Alla i klassen sitter tysta, något chockade av den dräpande bilden. Bodil fortsätter med att ställa frågor till klassen: ”Vad tänker ni på när ni ser den här bilden?”, ”Ger detta en realistisk bild av krig?” etc. Det uppstår en livlig diskussion i gruppen. Efter en stund bryter Bodil diskussionen genom att ta upp en bok. Boken hon håller upp inför klassen är *På västfronten intet nytt* av Erich Maria Remarque. Hon berättar kort om boken, drar historiska paralleller. Hon frågar också om någon i klassen läst boken. En svarar att hon läst boken i syfte att skriva en bokrecension. Bodil frågar eleven vad hon tyckte. Svaret dröjer, eleven har inget starkt minne av boken. Däremot hade hon sett en film baserad på boken, som hade gjort ett djupare intryck. En kort diskussion kring bokens tema tar över innan Bodil tar upp ännu en bok och visar för klassen: Väinö Linnas *Okänd soldat*. Ingen i klassen har läst den heller. Bodil frågar eleverna varför de tror att böcker av det är slaget kan verka avskräckande. Ingen kommer fram till något uttömmande svar. Bodil avslutar bokpratet med att lägga fram böckerna. De som vill får gärna låna någon av böckerna. Några elever sträcker upp händerna och ber att få låna. Bodil tackar för bokpratet, eleverna ger henne en kort applåd.

Informationshjälp för temaarbete för årskurs 6

Klockan 13 kommer en grupp på omkring tio elever in i skolbiblioteket. Ljudnivån är hög, många elever gestikulerar vilt med papper och pennor. Bodil ber alla sätta sig vid borden. De som behöver hjälp skall få det. Händerna far upp i luften. En tjej frågar Bodil om sin frågeställning. Temat för arbetet är ”det muslimska Europa”. Bodil ögnar snabbt igenom arbetet. Tycker det ser bra ut. Frågar om hon fått frågeställningen godkänd av läraren. ”Jo, det har jag”, svarar tjejen snabbt ”eller, jag vet inte, har inte frågat förresten”.

Läraren kommer in efter drygt tio minuter. Tjejen som för en stund sedan frågade Bodil pratar nu med läraren om sin frågeställning. Läraren ber henne ändra lite grann. Hon får sedan rådet att gå igenom vilka källor hon tänkt använda. ”Bodil, kom hit!” Tjejen vill nu ha hjälp med att leta upp källor till arbetet. ”Har du kollat i vår katalog?”, svarar Bodil. Bodil och tjejen går fram till datorn och hjälps tillsammans åt med att leta upp några bra böcker.

Lektionen fortsätter med en ganska jämn ström av frågor, både till Bodil och till läraren. Läraren är tidvis inte i biblioteket, hon har ett antal elever utplacerade i grupper i en annan del av skolan. Många av frågorna rör rena formalia, men en och annan frågar också om källornas relevans. En del elever sitter framför datorerna och söker information på Internet. Bodil cirkulerar runt i bibliotekslokalen. Lektionen avslutas när läraren efter knappt en timma kommer in och ber dem samla ihop sina saker. De skall träffas för att avsluta lektionen i klassrummet.

Biblioteks- och informationskunskap för årskurs 9

Bodil har bara några minuter på sig att ställa i ordning stolar och annat som hamnat fel innan det är dags för nästa grupp. Bodil plockar fram lite material, en bärbar dator och IT-projektor

och beger sig av till ett klassrum på andra våningen av skolbyggnaden. Bodil öppnar dörren till klassrummet och möts av en ganska hög ljudnivå. Läraren står fram vid tavlan och försöker säga några inledande ord. Bodil riggar upp sin utrustning och klappar i händerna för att fånga uppmärksamheten. Klassen tystnar ganska snabbt.

Bodil talar till en Power Point-presentation om informationssökning och källkritik. Föredraget har karaktär av föreläsning. Klassen avbryter då och då för att ställa frågor. Enstaka gånger under föreläsningen avbyts Bodil också av läraren, som kommenterar innehållet.

Efter föreläsningen delar Bodil ut en ”läxa” – eller snarare inlämningsuppgifter – som alla elever skall besvara inom en vecka. Uppgifterna rör källkritik på Internet. Några elever börja beklaga sig över att de har så mycket att göra, arbetsbelastningen är för hög. Bodil svarar att alla skall göra uppgiften, annars blir de inte godkända på det temaarbete som Bodil och läraren gemensamt ansvarat för tidigare. Läraren fyller i och bekräftar vad Bodil sagt. Bodil tillägger att uppgiften kan skickas till henne via e-post. Lektionen avslutas med att Bodil packar ihop sakerna och lämnar klassen.

6.7.3 Varför?

Efter mina observationer under dagen kunde jag konstatera att Bodil som person är mycket öppen. Hon delar med sig av sig själv, är utåtriktad och vill hjälpa elever och lärare. Hon är resultatinkriktad, och använder en stor del av sin tid till att hjälpa elever att uppnå skolans mål. Detta förvånade mig något eftersom jag i intervjun med Bodil fick uppfattningen att hon ser fokus på betyg som något negativt; skolbiblioteket borde vara en motpol till detta.⁹¹ Under min dag med Bodil framtonade snarare en väldigt skol- och kunskapsinriktad verksamhet. Lusten att kravlöst inspirera elever för litteratur behöver inte nödvändigtvis gå stick i stäv med en kunskapssyn som i grund och botten handlar om att nå uppsatta mål. Ändå är skillnaden mellan uttalanden i intervjun och praktiken i observationen talande. Tajfels lag talar om att man i en maktssituation ofta väljer att sympatisera med flertalet för att bättre kunna rättfärdiga sina egna val, sin egen yrkesroll.⁹² Bodil visar tydligt att hon står för sin yrkesidentitet som skolbibliotekarie vid intervjutillfället, men i en praktisk situation (där lärare är en part) står hon närmast lärarens yrkesidentitet, där faktorer som måluppfyllelse och styrning står högt i kurs. Bodil är dock inte främmande för denna yrkesidentitet, något som med tydlighet framgick i intervjun med henne om skolbibliotekariens pedagogiska roll.⁹³

6.8 Hanna – Skolbibliotekarie

6.8.1 Vad?

Hanna sitter i informationsdisken på skolbiblioteket när jag möter henne på morgonen. Hon berättar kort vad hon tänkt göra under dagen. Hon påpekar att ”det är inte alltid det blir som man tänkt sig”, syftandes på att en klass som egentligen skulle ha hjälp med informationssökning under förmiddagen nu var engagerade i något annat. Hanna förklarade kort att hon under förmiddagen väntade besök av en årskurs 2, som hon dels skulle läsa högt för, dels hjälpa dem att låna nya s.k. bänkböcker.⁹⁴ Klassen kom vid olika tidpunkter

⁹¹ Se avsnitt 6.2, s. 31 f.

⁹² Tajfel 1978, passim.

⁹³ Se vidare avsnitt 6.3.

⁹⁴ En ”bänkbok” var på denna skola synonymt med en bok eleven läser i klassrummet vid vissa schemalagda tillfällen.

indelade i två grupper, det skulle m.a.o. röra sig om en halvklass åt gången. Hanna skulle också få hjälp i biblioteket av två elever från årskurs 3. De brukar, enligt Hanna turas om att hjälpa till med bokuppsättning, se till att hålla snyggt m.m. en gång per vecka. Detta görs efter önskemål från Hanna, som tydligt deklarerar att "elevmedverkan är väldigt viktigt för hur biblioteket och bibliotekarien uppfattas... om eleverna får hjälpa till blir biblioteket också en angelägenhet för alla på skolan."

Dagens aktiviteter på skolbiblioteket skulle alltså komma att bli:

- Högläsning och boklån (årskurs 2)
- Elevmedverkan i skolbiblioteket (årskurs 3)

Loertschers taxonomi placerar högläsning och boklån som en läs- och skrivfrämjande åtgärd. Den andra aktiviteten är mer svårplacerad, efter som det rör sig om en mer allmän social aktivitet. Möjligen skulle det kunna kategoriseras som individuell handledning, eftersom allt elevarbete i biblioteket sker i samråd med (och ofta under instruktioner av) bibliotekarien.

6.8.2 Hur?

Hanna börjar sin arbetsdag med att hämta dagens post. Dagstidningar, tidskrifter och böcker packas upp, läggs ut och lokaliserar. Under förmiddagen har biblioteket ganska få besökare. De elever som kommer in behöver oftast ingen hjälp. Ibland kommer elever in och vill ha tips på böcker i olika genrer. Hanna är vänlig, nästan kamratlig i sitt uppträdande. Hon markerar tydligt att hon är där för att hjälpa dem. Ordvalet präglas av denna (ungdomligt) vänskapliga ton: "Den boken är skitbra! Läs den, du kommer inte ångra dig! Jag lovar!".

Då och då kommer även lärare in för att läsa tidningar eller bara byta några ord med Hanna. En SO-lärare verksam i högstadiet har med sig en temaplanering. Han undrar om Hanna kan hjälpa till med att plocka fram lämpliga böcker, länkar och tidskriftsartiklar som berör temat. Hanna lovar att se över det, ber att få återkomma under slutet av dagen. Tonen mellan läraren och Hanna är, som jag uppfattar det, på en jämställd nivå. Jag märker inte av diskrepanser mellan de båda yrkesgrupperna.

Högläsning och boklån (årskurs 2)

Hanna väntar på gruppen hon ska högläsa för klockan tio. Hon samlar ihop ett par böcker, som ligger på arbetsbordet. Strax efter klockan tio kommer en grupp på runt 15 elever in i skolbiblioteket. Årskurs 2 är där för att lyssna på Hannas bokläsning och låna nya bänkböcker. Gruppen är en halvklass. Eleverna har ingen lärare med sig.

Hanna ber gruppen ställa sig på en lång rad vid dörren. Gruppen knuffas och bråkar lite, men Hanna får snart ordning i ledet. Hanna tar täten och går med barnen till ett angränsande rum till skolbiblioteket, det s.k. sagorummet. Rummet är inrett med färgglada tyger, sköna fåtöljer och små sittmattor för elever att sitta på. Hanna sätter sig på en mindre pall i mitten av gruppen. Barnen börjar genast fråga: "Vad ska vi läsa idag?", "bara det inte är nån tjejbok!". Klasen tittar nyfiket på Hanna, som inleder sin högläsning med att först fråga hur veckan har varit. Barnen berättar om saker de varit med om.

Så tar hon upp en av böckerna hon har med sig. Hanna börjar med att berätta kort om att boken handlar om en kille, som precis som eleverna själva går i tvåan. Boken heter *Mustrubbel* och är skriven av Arne Svingen. Några elever har läst boken innan. Hanna svarar då att de får lyssna på boken ännu en gång: "...kanske är boken bättre än när ni läste den sist? ... en bok är aldrig likadan andra gången man läser den..."

Hanna berättar kort om bokens innehåll, och börjar därefter läsa ur den. Hanna läser på ett aktivt, nästan teatraliskt sätt ur boken. Eleverna sitter tysta, skrattar till emellanåt, då Hanna visar de roliga bilderna ur boken. Efter knappt 20 minuters högläsning avslutar Hanna och ber alla elever gå tillbaka till biblioteket för att låna nya bänkböcker.

Hanna hjälper de elever som har svårt att hitta någon ny bok. Vad lånade du sist då?", frågar Hanna eleven. "Den här (eleven pekar på Martin Widmarks bok *Skolmysteriet*), och den var jättebra, men jag hittar ingen annan av han." Hanna tipsar om en annan författare med liknande innehåll. Eleven läser lite på baksidan av boken, och beslutar sig för att ta boken.

De flesta elever hittar själva snabbt en ny bok. Hanna ber alla skriva upp den bok de valt i "klasspärmen". Klasspärmen är en pärm där eleverna själva fyller i när de lånat en bok, vad bokens titel/författare var samt när de återlämnat boken; pärmen används av bibliotekarien och läraren i syfte att följa eleven läsutveckling.

Den första gruppen åtföljs av den andra. Hannas upplägg och innehåll ser nästan likadant ut för de båda grupperna. Eleverna reagerar på samma sätt i situationen.

Elevmedverkan i skolbiblioteket (årskurs 3)

Klockan 13 kommer två elever från årskurs tre in till biblioteket för att hjälpa till med diverse saker. Skolbiblioteket är relativt tomt, sånär som på några högstadelever som sitter vid datorerna och tittar på hemsidor.

Eleverna är två killar, som genast frågar Hanna vad de ska göra idag. Hanna ber eleverna sätta sig vid ett mindre bord. Hanna börjar med att säga att "idag tänkte jag vi skulle kika lite närmare på hur böckerna är uppställda här på biblioteket." Eleverna säger att "det vet vi redan, kan vi inte bara återlämna böckerna istället?" Hanna svarar att de hinner återlämna böcker också. Hon frågar killarna om de har någon aning om varför böckerna står uppställda som de gör. Ingen av de båda eleverna har något bra svar att ge. Hanna börjar med att berätta kort om SAB-systemet, varför det är bra att böckerna står på sin plats samt kortfattat om hur fackböckerna står. Hanna använder ofta substitut för svåra ord. Istället för "klassifikation" använder hon termen "ordning" o.s.v. Eleverna lyssnar eftertänksamt. Så efter ca. 10 minuter av berättande och diskussion säger Hanna att de båda eleverna skall berätta om hur böckerna är uppställda inför sin klass. Eleverna blir lite oroliga, men Hanna fyller snabbt i att hon kommer att vara med dem när de skall göra uppgiften. De bestämmer att de ska träffas en stund senare under veckan för att gå igenom vad de ska göra mer detaljerat. Eleverna får därefter tömma boklådorna; det finns sammanlagt två återlämningslådor, en i biblioteket och en utanför bibliotekslokalen. De återlämnar böckerna och placerar dem på en vagn.

Hanna följer med eleverna tillbaka till klassrummet. Hon bestämmer en lämplig tid för sin träff med de båda eleverna i samråd med läraren. De beslutar sig för att träffas om två dagar för att gå igenom vad de skall presentera för sina klasskompisar.

6.8.3 Varför?

Hannas syn på skolbibliotekets verksamhet framkom tydligt under intervjun med henne. Hanna betonade då att hennes – eller snarare skolbibliotekets främsta uppgift är ”att underlätta lärande.”⁹⁵

Detta märks inte fullt så tydligt under mina observationer. Kanske har detta att göra med att dagen inte var fylld av så mycket kunskapsorienterad verksamhet, snarare handlade aktiviteterna mer om att inspirera eleverna till läsning.

Hanna har ett distanserat förhållande till eleverna. Hon kompromissar sällan. Något som inte minst framkom under elevernas medverkan. De båda eleverna beklagade sig över att de måste presentera hur böckerna står uppställda för resten av klassen. Hanna skulle då kunna ha retirerat och låtit dem återlämna böcker eller syssla med bokuppsättning. Istället ignorerar hon deras beklagan och går raskt vidare och lägger ut den tänkta planen. Detta har säkert att göra med att detta har planerats sedan en tid tillbaka. Hanna har troligtvis i samråd med läraren tagit fram denna uppgift.

Hur tydligt framgår yrkesidentiteten i Hannas prioriteringar av verksamheten? Hannas yrkesidentitet står på två ben. Under högläsningen var rollen traditionellt inriktad på att inspirera till läsning. Sättet att använda ”klasspärmen” i syfte att ringa in läsnivån, tyder dock på att den underliggande pedagogiska identiteten också beaktas. Hanna väljer (ibland i samråd med läraren) vilka böcker som är ”lämpliga” att läsa, sett ur den nivågruppering barnet har. Några tydliga konflikter mellan de båda identiteterna gick inte heller att utläsa. Det var ingen maktbalans mellan Hanna och läraren, snarare var det fråga om en yrkesrelation i balans, något Tajfel också pekar på kan förekomma, om än i begränsad skala.⁹⁶

6.9 Birgitta – Lärarbibliotekarie

6.9.1 Vad?

Jag möter upp Birgitta i ett arbetsrum strax efter klockan åtta. Birgitta är med i ett av skolans arbetslag, där hon tillsammans med andra lärare planerar undervisning och tar upp andra saker som rör högstadiet. Birgitta är tydlig med att tala om vad dagens aktiviteter är. Till att börja med skall hon vara ett stöd i undervisningen i årskurs 9. Klassen har sedan en tid tillbaka jobbat med ett tema, som är ett ämnesintegrerande tema inom SO. Temat kretsar kring hur man i ett historiskt perspektiv sett på människors fri- och rättigheter. Frågor som religion kontra statsutövning, medborgerliga rättigheter o.s.v. står i fokus. Under dagen lägger jag märke till att Birgitta alltid bär med sig en planeringskalender. I denna skriver hon upp alla aktiviteter hon har bokat in under veckan. En vecka består normalt sett av minst två planerade aktiviteter per dag. Dessa aktiviteter sker inte alltid i skolbiblioteket, utan kan försiggå i exempelvis ett klassrum. De tider Birgitta inte är i skolbiblioteket sköts verksamheten där av en assistent, som dock bara arbetar deltid.

Birgitta håller också i ett bokprat för årskurs 8. Något tema för bokpratet finns inte: Birgitta tänker istället presentera nyutkommen litteratur i olika genrer. Vidare berättar hon att hon på

⁹⁵ Se avsnitt 6.2.

⁹⁶ Se vidare: Tajfel 1978, s. 54 f.

eftermiddagen skall delta i en personalkonferens, där hon bl.a. skulle presentera nyutkommen pedagogisk litteratur för lärarna. Birgittas aktiviteter för dagen blir alltså:

- Undervisningsstöd för temaarbete i årskurs 9
- Bokprat för årskurs 8
- Presentation av pedagogisk litteratur för personal

Loertschers taxonomi låter mig kategorisera dagens aktiviteter som läs- och skrivfrämjande åtgärder (bokprat för årskurs 8), individuell handledning (undervisningsstöd för årskurs 9). Presentationen av pedagogisk litteratur för personal låter sig inte med lätthet klassificeras. Detta arbete kan närmast klassas som läs- och skrivfrämjande arbete, även om syftet inte är att få lärarna att läsa mer, utan snarare informera om ny pedagogisk litteratur i syfte att inspirera.⁹⁷

6.9.2 Hur?

Kvart över åtta börjar Birgittas första aktivitet för dagen, att vara undervisningsstöd för årskurs 9. Innan dess går hon till skolbiblioteket för att se till att där är öppet, att alla datorer står på, talar lite med biblioteksassistenten samt se om det ligger någon post på arbetsbordet. Skolbiblioteket bemannas alltså också av en assistent, som sköter bokuppställning, in- och utlån samt enklare uppgifter. Eftersom dagens aktiviteter innebär att Birgitta inte är i själva bibliotekslokalen, får assistenten rycka in och hjälpa till med en del sysslor, som Birgitta egentligen skulle ha gjort. Det kan gälla hantering av klasslån m.m.

Undervisningsstöd för temaarbete i årskurs 9

Kvart över åtta går Birgitta till ett klassrum, som är belägen i en sidobyggnad till den centrala skolbyggnaden. Väl i klassrummet har läraren redan satt igång lektionen. Det pågår en livlig aktivitet, ljudnivån är hög. En del elever vill gå till skolbiblioteket för att hitta material de kan använda i arbetet. Birgitta ber dem först presentera vad de kommit fram till. En kille i gruppen visar henne ett papper med frågeställningar och några handskrivna noteringar. ”Ni måste snäva in er frågeställning mer! Var tydligare, försök att koncentrera er på ett land eller en region istället för att ha en hel världsdel. Det blir för stort.” Eleverna sätter sig ned igen, börjar debattera hur de ska göra.

Resten av grupperna har redan satt igång att skriva. Det finns ett antal datorer uppställda runtom i klassrummet. Flera grupper klagar på att datorerna inte räcker till alla. Birgitta följer med ett par grupper till skolbiblioteket. De vill ha hjälp med att hitta mer information om ämnet. Hittills har de bara använt sig av läroböckerna i SO. Birgitta ber dem söka själva bland hyllorna. De kommer frustrerade tillbaka: ”Det finns ju inget vi kan använda här!” Birgitta frågar vilken typ av litteratur de behöver. De förklarar och tillsammans med eleverna lyckas hon hitta lämpliga böcker på ett annat bibliotek i staden. De beslutar sig för att gå till det aktuella biblioteket efter skolan för att hämta böckerna.

Under hela lektionen, som pågår i en och en halvtimme pendlar Birgitta mellan klassrummet och biblioteket. Jag uppfattar det som att Birgitta helst låter eleverna själv söka fram information; hon hjälper sällan till genom att sticka en bok i handen på eleven. Däremot är

⁹⁷ Se avsnitt 5.4.

hon väldigt aktiv då det gäller att ”styra upp” frågeställningar och problemval hos grupperna. Birgitta försvarar detta genom att berätta att de under en tidigare lektion gått igenom informationssökningsprocessen. ”Allt från problemformulering till färdig produkt”, som Birgitta själv uttryckte det.

Lektionen avslutas genom att läraren och Birgitta gemensamt går igenom läget inför nästa lektionstillfälle. Birgitta säger att de till nästa gång bör ha satt igång på allvar med själva skrivandet. De som inte hunnit med materialinsamlingen nu får gärna komma till biblioteket, där Birgitta lovar att hjälpa dem som inte hunnit söka efter lämpligt material.

Bokprat för årskurs 8

Bokpratet för årskurs 8 börjar klockan 13. Innan dess har Birgitta lunchrast. Lunchen äter hon i skolmatsalen ihop med elever och lärare. I matsalen agerar Birgitta ”lunchvakt”, utan att detta egentligen ingår i hennes uppgifter. Hon säger gång efter annan till elever som inte sköter sig.

Dags för bokprat. Birgitta öppnar dörren till klassrummet, där eleverna sitter ganska tyst och väntar. Läraren syns inte till. I efterhand förklarar Birgitta att hon och läraren har en överenskommelse om att hon själv har klassansvar då det är bokprat. Bokpratet förväntas vara omkring en halvtimme.

Birgitta skriver ett ord på tavlan: ”lyrik”. Klassen börjar vrida på sig. En del utbrister: ”Åh, vad trist!”. Birgitta bortser från utropen, men ber alla koncentrera sig och följa med. Hon frågar klassen vad de tänker på då de hör ordet lyrik. En tjej sträcker upp handen och svarar ”Astrista dikter”. ”Någon mer, som har några synpunkter?”, säger Birgitta. Ingen räcker upp handen.

Birgitta börjar då att leta upp en CD-skiva hon har med sig. Hon sätter in skivan i en spelare som står strax intill katedern. ”Men”, säger Birgitta, ”lyrik kan också låta så här!”. Hon trycker på startknappen till bandspelaren och en röst hörs. Det låter som en blandning av poesi och musik. Rösten låter monoton och teatralisk på samma gång. Bakgrundsljuden blandas med rösten och en melodislinga. Rösten läser upp en dikt; svärord, könsord är vanligt förekommande. Många i klassen börjar skratta högt. Birgitta bryter uppspelningen efter ett par minuter.

”Det ni hörde var modern, svensk lyrik”, säger Birgitta. ”Det är en ung kille, som bor i Stockholm, som heter Daniel Boyacioglu.” Birgitta pratar lite om vad dikt egentligen är, att det inte behöver låta som rytmfasta rader. Hon avslutar med att säga att de som intresserade av boken, som skivan bygger på kan låna den i skolbiblioteket. Händer sträcks upp i luften, det är många som är intresserade av att låna boken.

Birgitta fortsätter bokpratet med att presentera nya skönlitterära böcker. Presentationerna är snabba, ofta säger hon bara några meningar som fyller ut vad boken handlar om. Totalt presenterar hon sex böcker.

Presentation av pedagogisk litteratur för personal

Personalmötet omfattar all pedagogisk personal på skolan, d.v.s. alla lärare är med på mötet. Birgitta har sedan tidigare annonserat att hon tänker tipsa om nyutkommen pedagogisk litteratur, så alla vet vad som komma skall. Lärarna har sedan tidigare fått en dagordning över hållpunkterna på mötet.

Mötet inleds av skolans rektor kl. 15.30. Frågor som berör elevrådskonferenser och annat inleder mötet. Birgitta förhåller sig (liksom övriga deltagare) ganska passiv under mötet. Skolledningen talar, lärarna lyssnar. Ibland får skolledningen hjälp av berörda lärare då enskilda fall tas upp för diskussion. Skolledningen berättar också ganska detaljerat om ett nytt projekt: byggandet av individuella elevportföljer.⁹⁸

Som sista punkt på dagordningen är det så dags för Birgitta att presentera ny, pedagogisk litteratur för lärarna. Hon har med sig drygt 10 böcker. En del av dessa böcker handlar om nya metoder inom skolämnen. Birgitta börjar presentationen med att säga några inledande ord, som knyter an till vad som sagts tidigare på mötet. Hon tar fram en Overhead-bild, som visar omslaget på en bok med titeln *Portfolio – en handbok för pedagoger*. Birgitta börjar med att säga att boken har köpts in i 20 exemplar. Den är tänkt att påbörja det arbete med digitala portföljer som skolan aviserat sedan en tid tillbaka. Birgitta tar fram fler overhead-bilder för att illustrera bokens förtjänster. Hon talar om metoden ganska detaljerat och initierat. Bokpratet blir nästan till en längre dialog mellan Birgitta och lärarna om det planerade arbetssättet. Skolledningen ger synpunkter.

Bokpratet avslutas med att Birgitta presenterar lite olika metodböcker. Dessa ges bara en kort presentation. Birgitta visar också ny facklitteratur som köpts in till eleverna, som hon anser kan vara bra för lärarna att känna till.

Efter presentation avslutas mötet. Birgitta stannar kvar ett tag och diskuterar olika frågor med lärare. Mycket av det som diskuteras rör temaarbeten av skilda slag. Birgitta och lärarna bokar in tider för gemensam planering etc.

6.9.3 Varför?

Birgitta verkar i en tydlig lärarroll. Hennes yrkesidentitet framstår mer som lärarens än som lärarbibliotekariens. Arbetet som lärarbibliotekarie är för henne mer en förlängning av sin yrkesroll som lärare. Hon ser, som hon också nämnde under intervjun, biblioteket som ett klassrum, en förlängning av möjligheten att lära ut kunskap.⁹⁹ Någon konflikt eller maktdragning mellan att faktiskt arbeta i skolbiblioteket och att identifiera sig själv som lärare märks inte av under mina observationer av Birgittas aktiviteter. Hon har ett mer distanserat förhållande till eleverna än exempelvis informanten (skolbibliotekarien) Bodil. Den pedagogiska diskursens inflytande märks inte minst i Birgittas möte med eleverna. I en av de observerade aktiviteterna (undervisningsstöd för årskurs 9) märkte jag tydligt hur

⁹⁸ En slags metoder att följa upp elevers nivå i olika ämnen. Eleven lägger in valda arbeten i en mapp (fysisk eller digital), som sedan är tänkt att visa på elevens utveckling samt hjälpa eleven att bli bättre. På Birgittas skola är det både läraren och bibliotekarien som bidrar till mappens innehåll, i form av omdömen m.m. Se vidare: Ellmin 2003, för fakta om portfoliomethoden.

⁹⁹ Se avsnitt 6.2.

lärarbibliotekarien försvann, kvar blev endast läraren Birgitta, verkande i en renodlat pedagogisk yrkesidentitet.

Den frustration över bristande samarbete mellan lärare och skolbibliotek, som kan anas i intervjun med Birgitta träder inte alls fram under dagen. Trots att Birgitta då hävdade att man kan "... bli frustrerad på vissa kollegor (lärare, förf. anm.) som helt förbiser skolbiblioteket som en integrerad del av läroprocessen."¹⁰⁰ Min tolkning är att hon är väl insatt i lärarens vardag; hon vet vad de gör, hur planeringen ser ut. Detta skapar kanske också en viss frustration hos henne själv, en känsla av att inte vara "lika mycket" lärare som hon varit tidigare. Eftersom hon nu arbetar som lärarbibliotekarie på heltid tvingas hon nu bistert konstatera att vissa kollegor inte insett vikten av skolbibliotekets verksamhet. Detta kan också vara den främsta anledningen till att Birgitta väljer att så starkt betona sin yrkesidentitet som lärare. Som en individ i en majoritetsgrupp känner hon sig tryggare.

Vilka verksamheter prioriteras då av Birgitta? Jag uppfattar de tillfällen då Birgitta är ett komplement, ett stöd, i undervisningssituationer (individuell handledning), som de tillfällen då hon bäst kan föra fram sin devis om "skolbiblioteket som en integrerad del av läroprocessen". Birgitta ser ingen skillnad mellan klassrummet och skolbiblioteket, båda är rum för lärande i strikt mening. Hon hjälper inte eleverna mer än nödvändigt; hon ser helst att de själva reflekterar över sättet de exempelvis skall söka information på. Detta är inte symptomatiskt för läraren som yrkesidentitet, men sammantaget ger det en bild av en lärarbibliotekarie som är mer lärare än bibliotekarie.

6.10 Maria – Lärarbibliotekarie

6.10.1 Vad?

Maria sitter inne på sitt arbetsrum när jag möter henne på morgonen. Arbetsrummet ligger i anslutning till informationsdisken i skolbiblioteket. Ett antal elever finns i biblioteket, några sitter vid datorerna, andra sitter förstrött och bläddrar i tidningar.

Maria ropar glatt när jag kommer. Hon börjar med att berätta hur hon planerat dagen. De aktiviteter hon har i sin planering omfattar bl.a. bibliotekskunskap för en årskurs 1. Detta är klassens första handledning i skolbiblioteket. Vidare har Maria planerat ett boksamtal för en årskurs 8. Båda aktiviteterna kommer att äga rum i skolbiblioteket. Skolbiblioteket har ett "tyst rum" för aktiviteter av det här slaget. Där kan bibliotekarien i lugn och ro handleda/undervisa elever i bibliotekskunskap, informationssökning och andra aktiviteter om så behövs. Annars används rummet av elever som just önskar ett rum för tyst läsning.

Under dagen skulle också ett antal grupper av elever i årskurs 9 besöka biblioteket för att leta material till ett arbete om svenska författare. Eleverna har hållit på med denna uppgift en längre tid och Maria är tillsammans med svenskläraren ansvarig för planering och upplägg av detta temaarbete. De tre inplanerade aktiviteterna för dagen är alltså:

- Bibliotekskunskap för årskurs 1
- Boksamtal för årskurs 8
- Handledning för årskurs 9

¹⁰⁰ Se avsnitt 6.2.

Dagens inplanerade verksamheter på skolbiblioteket kan kategoriseras utifrån Loertschers taxonomi som läs- och skrivfrämjande arbete (boksamtal för årskurs åtta) samt informationsökning/informationskompetens (bibliotekskunskap för årskurs 1). Den tredje aktiviteten (handledning för årskurs 9) kategoriseras lämpligen som individuell handledning, även om den också kan betraktas som hjälp i forskningsprocessen, eftersom eleverna påbörjat arbetet under Marias medverkan.¹⁰¹

6.10.2 Hur?

Bibliotekskunskapen för årskurs 1 är planerad till klockan 9. Det är lugnt i biblioteket, bara en elev som sitter och läser ur en bok. Maria passar på att gallra böcker. Hon hävdar själv att det mest frustrerande över att vara lärarbibliotekarie är att hon sällan får tid över till ”viktiga saker”, som inläsningstid för bokprat etc. Hon måste sköta allt det administrativa. Maria ser en tydlig skillnad mellan hennes arbete som lärare och hennes arbete som bibliotekarie. Som bibliotekarie får hon aldrig betalt för allt extrajobb som måste göras för att få en kvalitativ verksamhet på skolbiblioteket. När hon arbetade som lärare fanns ett stort mått av planeringstid inräknad i hennes betalda arbetstid; någon sådan finns det inte utrymme för i hennes nuvarande tjänst. Ganska snart hörs glada barnrop. Årskurs 1 är på väg till skolbiblioteket för att få sin första lektion i bibliotekskunskap.

Bibliotekskunskap för årskurs 1

Maria tar emot en ganska stor grupp (sammanlagt runt 20 elever). Hon ber dem sätta sig på en matta, som finns placerad mitt på golvet i ett hörn av biblioteket där inga hyllor står placerade. Elevernas klassföreståndare sitter tillsammans med barnen på golvet. Maria tar fram en pall, sätter sig och börjar tala.

”Välkomna till skolbiblioteket! Jag heter Maria och jobbar här på biblioteket. Ibland ser ni mig också ute i klassrummen, men för det mesta är jag här. Så om ni behöver hjälp vet ni vem ni ska fråga. Många av er har nog varit här innan, när ni gick i förskolan. Idag tänkte jag berätta mer för er hur biblioteket här fungerar, vad ni ska tänka på och lite annat smått och gott.”

Barnen sitter ganska lugnt. Ett barn sträcker upp handen och frågar om det finns skivor att låna på biblioteket. Maria svarar pojken, och tar strax därpå upp en bilderbok, som hon visar inför gruppen. Hon visar ryggen på boken, och berättar att alla böcker har en ”adress” i form av några bokstäver. Dessa bokstäver talar om i vilken hylla boken skall stå. Maria fortsätter och berättar lite kort om låneregler m.m. Maria reser sig sedan upp och ber alla barn ställa sig upp. Maria visar runt i biblioteket, berättar om var böckerna, tidskrifterna och skivorna står.

Efter denna korta genomgång får alla elever prova på att låna böcker vid självutlåningsdatorn. Alla barn får välja en kod, som används för att kunna registrera lån i elevens namn. Ljudnivån i gruppen höjs, alla verkar tycka det är kul att låna. När alla fått prova på att låna samt fått en personlig kod samlar Maria ihop gruppen, tackar för idag och ber barnen gå tillbaka till sitt klassrum. Maria byter kort några ord med läraren innan klassen försvinner.

¹⁰¹ Se avsnitt 5.4.

Boksamtal för årskurs 8

Efter förmiddagens fika kommer ännu en grupp till biblioteket. Det är omkring 10 elever från årskurs åtta, som tillsammans med Maria skall ha ett boksamtal. Boksamtalet kretsar kring en bok alla läst. Bokens titel är *Den tatuerade fjärilen* av Philip Pullman. Bokens tema kretsar kring kärlek med förhinder. Till dagens boksamtal skall alla i gruppen (klassen är uppdelade i olika grupper; alla grupper läser inte samma bok) för det första ha läst boken samt funderat lite över innehållet.

Maria och gruppen går in i det ”tysta rummet”. Alla sätter sig vid ett av borden som finns placerat i mitten av rummet. Maria ställer fram lite vatten och muggar för dem som önskar lite dricka. Alla i gruppen sitter och småpratar lite med varandra ända tills Maria avbryter och börjar tala. Hon frågar om alla hunnit läsa färdigt boken tills idag. Alla svarar jakande. ”Tyckte ni den vara bra då?”, frågar hon. De flesta i gruppen är ense om att en väldigt bra, men samtidigt lite för allvarlig. Efter en stunds diskussion kring vad alla tyckte om boken rent allmänt går Maria in på bokens teman. Alla i gruppen deltar aktivt. Ibland uppstår åsiktsskillnader, men alla är delaktiga, ingen är utanför diskussionen.

Efter drygt 45 minuters diskussion kring olika aspekter i boken avslutar Maria boksamtalet. Innan gruppen går vill Maria att en av eleverna (frivilligt) skriver en kort recension av boken, som hon kan lägga ut på bibliotekets hemsida. En tjej tar på sig att skriva recensionen. En kille i gruppen undrar om det blir några nya boksamtal denna termin. Maria svarar att hon återkommer om detta. Hon hade tänkt att alla skulle få välja nya böcker ganska snart. Hon kommer att tala mer med klassen om detta senare under veckan. Boksamtalet avslutas med att Maria tackar och samlar in elevernas böcker.

Handledning för årskurs 9

Klockan halv två kommer en grupp elever från årskurs nio in. Eleverna för oväsen. Maria blir lite besviken på dem, hon förväntar sig bättre från nior. Efter en stund prat om uppförandet samlar Maria gruppen vid ett mindre bord, som ligger mitt i bibliotekslokalen.

”Har alla hittat litteratur till era arbeten än?” Många elever svarar frustrerat att de inte har hittat någonting. Maria försöker förklara uppgiften. En del elever jämrar sig fortfarande. Maria frågar då hur många av dem som faktiskt letat efter litteratur. En kille svarar att ”det går ju inte att hitta nåt på det här jävla stället”.

Maria försöker bryta diskussionen och den hätska stämningen genom att ta med gruppen till bokhyllorna. Hon ställer sig framför hyllan för litteraturvetenskap, och tar fram några böcker som hon tror kan vara till hjälp för dem. En del elever rycker genast åt sig böckerna och börjar bläddra. Efter ett tag är nästan alla elever engagerade i sina arbeten. Efter drygt en halvtimme kommer gruppens lärare till skolbiblioteket. Hon ber dem samla ihop sitt material och ber dem gå tillbaka till klassrummet för att fortsätta sina arbeten där.

6.10.3 Varför?

Maria ger ett intryck av att trivas i sin roll som lärarbibliotekarie. Det jag noterar är att hon tillbringar mycket mer tid i själva bibliotekslokalen än exempelvis lärarbibliotekarien Birgitta. Hon ser biblioteket som ett naturligt rum för lärande. Den uppgivenhet hon kände i intervjun

för vissa kollegor, och deras sätt att skicka iväg elever till biblioteket utan att ge dem instruktioner, märks inte under mina observationer.¹⁰²

Vad gäller prioriteringar av verksamheter i skolbiblioteket uppfattar jag Maria som traditionell i den meningen att hon använder medierna i första hand för att inspirera eleverna. Skolbiblioteket som ett rum för lärande kommer lite i andra hand, underförstått: det är skönlitteraturen som är grundstommen. Detta kan givetvis ha att göra med att dagens aktiviteter i hög grad kretsade kring skönlitteratur.

Någon maktaspekt rörande Marias yrkesroll märkte jag inte av under mina observationer. Hon slits inte mellan yrkesidentiteterna som lärarbibliotekarie och lärare. Hon ser gärna sig själv som lärare, eller snarare en pedagog i biblioteket. Däremot märkte jag den tvekan Maria själv kan känna inför det dubbla uppdraget, att vara både bibliotekarie och pedagog. Detta avspeglar sig också under min observation, då hon stundvis framhäver sin identitet som lärarbibliotekarie för att bättre kunna rättfärdiga arbetet. Denna osäkerhet bottnar nog främst i osäkerhet inför vad kollegorna tycker och tänker om hennes yrkesroll. Som Maria själv betonade i min intervju med henne, då hon konstaterade att

Denna dubbelhet kanske skapar ett mått av osäkerhet inför mina kollegor. Jag vill ju att de i första hand ser på mig som en pedagogisk kompetens i biblioteket, inte som en lärare som inte längre vill undervisa....¹⁰³

6.11 Sammanfattande analys av observationerna

I detta avsnitt presenteras alla fyra observationer i kort sammandrag. Jag har också valt att djupare analysera och jämföra min tolkning av skolbibliotekariens/lärarbibliotekariens prioriteringar av skolbibliotekets verksamheter under denna rubrik.

Jag noterade under mina observationer att den identitet som informanterna gav uttryck för under intervjuerna inte var så tydlig i det praktiska arbetet. Bodil gav intryck av att ha en klart biblioteksorienterad yrkesidentitet. Under mina observationer ser jag istället en skolbibliotekarie som är väl så införstådd i lärarrollen. Tajfels lag säger att en profession i minoritet gärna sällar sig till majoriteten för att lättare bli accepterad. Kanske är det också detta Bodil gör. Hon framhäver en pedagogisk yrkesidentitet i hopp om att bli accepterad av lärarna.

Hanna verkade ha en balans mellan sina båda yrkesidentiteter. Hon ser det pedagogiska arbetet som en naturlig del av skolbiblioteksarbetet. Hanna står alltså med en fot i en biblioteksidentitet och en fot i en pedagogisk yrkesidentitet. Denna balans resulterade inte i någon maktkamp mellan de båda rollerna.

Också Marias agerande skiljer sig åt beträffande teori och praktik. Under intervjuerna framgick det att hon betonade det pedagogiska, men under mina observationer av Maria var det istället en biblioteksorienterad yrkesroll som framtonade. Kanske hör detta samman med den tveksamhet hon framförde under intervjuerna. Hon kände då en tvehågenhet inför hur hennes kollegor såg på hennes yrkesroll och kompetens.

¹⁰² Se avsnitt 6.2.

¹⁰³ Avsnitt 6.3.

Prioriteringar av verksamheten såg lite olika ut hos informanterna. Birgitta är den av mina informanter som tydligast illustrerar en yrkesidentitet som lärare, d.v.s. hon ser sig själv i första hand som pedagog. Birgitta var också den som tillbringade mest tid utanför skolbiblioteket. Den utåtriktade verksamheten prioriterades också av Bodil, men Birgitta använde denna verksamhet för att verka som pedagog, snarare än bibliotekarie.

Intressant att notera är också att Birgitta var den enda informanten som benämnde lärarna som kollegor. Ingen av de andra informanterna var så tydliga i sin yrkesroll. Detta kan vara ett resultat av explicit partiskhet från Birgittas sida i syfte att markera tillhörighet till majoritetsgruppen.

Enligt Loertscher kan all verksamhet i skolbiblioteket kategoriseras – eller snarare delas in i – olika kunskapsområden eller verksamheter. Under mina observationer hade verksamheten ett tydligt fokus på läs- och skrivfrämjande åtgärder; alla informanter använder sig av dessa kunskapsområden. De enda områden som inte kunde noteras under mina observationer var IT/teknik och kultur.

Valet av aktiviteter ger ingen entydig bild av hur yrkesidentiteten påverkat mina informanter. Däremot fann jag tydliga uttryck för att yrkesidentiteten präglar sättet att genomföra aktiviteter på. Både skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier väljer ungefär samma val av aktiviteter. Detta kan betyda att det är kontexten (skolbiblioteket) som överskuggar yrkesidentiteterna, d.v.s. det är förväntningar av andra på skolbibliotekskontexten som styr valet av aktiviteter. Yrkesidentiteten lyser igenom först i enskilda handlingar inom dessa aktiviteter; något som till viss del stöds av mitt empiriska material. Exempelvis lägger en person med en tydlig lärarroll större tonvikt vid nivågrupperingar hos elever vid exempelvis litteraturhandledning.

7 AVSLUTANDE DISKUSSION

Detta avsnitt diskuterar mitt teori- och metodval samt de resultat och slutsatser jag når i studien.

7.1 Diskussion kring teori- och metodval

Den teori jag använder mig av i min studie är den brittiske psykologen Henri Tajfels teori om social identitet. Teorin har sitt ursprung i kliniska studier där människor med olika bakgrund (yrke, nationalitet, religion etc.) blandades med individer ur en annan bakgrund än de själva. Resultatet blev (inte helt oväntat) att de flesta i studien drogs till personer de kände samhörighet med på olika plan. Studien resulterade också i en lag: Tajfels lag, som säger att en grupp i minoritet väljer att stå på majoritetens sida (ibland mot sin egen övertygelse) för att komma i bättre dager. Begreppet explicit och implicit partiskhet ("explicit/implicit partianship") föddes utifrån detta.

Jag har valt att analysera sättet lärar- och skolbibliotekarier ser på sin egen yrkesidentitet utifrån Tajfels teorier, d.v.s. påverkar yrkesidentiteten valet och genomförandet av aktiviteter i skolbiblioteket? Och, om sådana skillnader kan spåras: kan de då hänföras till yrkesidentiteten i fråga? En övergripande frågeställning har också varit hur lärar- och skolbibliotekarier ser på sin yrkesidentitet. Jag har särskilt intresserat mig för hur en yrkesgrupp i minoritet förhåller sig till majoriteten.

En del av den kritik jag själv kan framföra mot valet av teoretisk ansats har varit att det är svårt att enbart se en yrkesroll som allena rådande för en social identitet. En individ är så mycket mer än summan av sina delar. En skolbibliotekarie är inte bara en skolbibliotekarie, utan också syster, mor, frimärkssamlare, badmintonspelare, svensk o.s.v. Trots denna kritik belyser teorin något väsentligt: den kan vara en möjlig förklaring till varför verksamheten på ett skolbibliotek kan se olika ut beroende på yrkesidentitet. Det ger vidare en plausibel förklaring på varför en profession i minoritet ibland anpassar sin yrkesidentitet för att kunna vinna acceptans.

Valet av en didaktisk kategorisering i syfte att bättre kunna identifiera mina informanternas prioriteringar och utförande av aktiviteter, har medvetet valts därför att det förenklar analysen. Kritiker kan hävda att den är onödig, att den tar ljuset från den teoretiska ansatsen. Jag anser dock att metoden gett mig ett mervärde då den dels förenklade kategoriseringen, dels gav möjligheter att på ett smidigt sätt väva in mina observationer i tre viktiga frågeställningar: Vad? Hur? Varför?

Slutligen, det kvantitativa urvalet av informanter är begränsat. Det har dock inte varit möjligt att göra studien större utifrån de tidsramar jag haft.

7.2 Hur ser skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier på sin yrkesidentitet?

Bibliotekarien vid ett skolbibliotek verkar i skolbiblioteket; det är denna kontext som delvis styr andras uppfattning av hur verksamheten bör vara, bör se ut. Till dessa förväntningar kommer sedan den professionella förförståelsen. Om bibliotekarien är en fackutbildad bibliotekarie väljer hon som regel att prioritera verksamheten utifrån en yrkesidentitet som

skolbibliotekarie. Detta kan i praktiken innebära att hon väljer att tona ner det pedagogiska arbetet, eller snarare ser sig själv som ett komplement till den ordinarie skolverksamheten. Detta kallar Henri Tajfel för explicit partiskhet, d.v.s. en grupp i minoritet – i det här fallet skolbibliotekarien – väljer att identifiera sig med majoritetsgruppen för att bättre kunna agera professionellt. Ibland sker detta även på bekostnad av den egna yrkesidentiteten.

Några tendenser till implicit partiskhet har jag inte funnit i min studie. Det verkar alltså vara så att de yrkesgrupper jag studerat är medvetna om sin yrkesidentitet. De väljer inte att ”byta sida” utan rationella anledningar.

Läraryrkesidentiteten är dubbel. Eftersom hon tidigare arbetat som lärare ser hon i högre utsträckning också på skolbibliotekskontexten som en del av en lärande miljö, d.v.s. hon använder i större utsträckning skolbiblioteket som ett klassrum. Detta betyder rent praktiskt att hon använder skolbiblioteket som ett redskap för undervisning. Nivågrupperingar av elever vad gäller läsförståelse är mer frekvent hos dem som betonar det pedagogiska arbetet.

Därmed inte sagt att det alltid är på detta vis. I min studie framkom det tydligt att en av mina informanter under min intervju med henne såg sig själv som relativt fast förankrad i en skolbiblioteksidentitet. Under mina observationer hade denna tyngdpunkt förskjutits till att bli en mer renodlad pedagogisk identitet. Att spekulera i vad detta beror på låter sig inte med lätthet göras. Det kan bero på flera faktorer. Dels verkar en bibliotekarie på ett skolbibliotek i dubbla kontexter. Hon verkar inom en skolbibliotekskontext, men är också beroende av sin förförståelse. Här spelar faktorer som tidigare yrkesbakgrund, utbildning och annan förförståelse in. Resultatet blir att det professionsmässigt handlar om att verka i ett sammanhang (skolbiblioteket), men handla i en yrkesidentitet (skolbiblioteks- eller pedagogisk identitet).

Teorin om social identitet ger oss verktyg att finna svaren i den yrkesidentitet som lett till det omkast i yrkesrollen som blir så tydlig. Begreppet explicit partiskhet har tidigare nämnts. Detta förhållande återkommer också hos mina informanter. De väljer att tona ned sin egen yrkesidentitet för att bättre bli accepterad av majoriteten. Skolbibliotekarien väljer alltså en pedagogisk identitet för att slippa ”vara utanför”.

Att bibliotekariens yrkesroll på skolan bitvis uppfattas som ett serviceyrke kan ha sin förklaring i förhållandena mellan lärare och bibliotekarie. Lärarna är en yrkesidentitet i klar majoritetsställning, bibliotekarien en minoritet. Lärarna ser sin egen yrkesroll som övergripande, d.v.s. de har det fulla ansvaret för elevens kunskapsutveckling. Detta ansvar omfattar också kunskap om de medier eleven behöver i skolarbetet. Bibliotekariens roll blir då en fråga om ett renodlat serviceyrke, där uppgiften blir att låna ut material, som på förhand bestämts av ansvarig lärare. På mina informanters skolor var förhållandet inte fullt så entydigt.

Endast en av mina informanter kallade lärarna för ”kollegor”. Jag tänkte inte så mycket på det då, men nu i efterhand är detta belysande för sättet att se på sin egen yrkesidentitet. Informanten i fråga arbetade som läraryrkesidentitet, men hade uppenbarligen inte fyllt sin yrkesroll med nytt innehåll då hon började arbeta i skolbiblioteket. Min tolkning är att informanten valde att titulera alla lärare som kollegor därför att hon helt enkelt hade en tydlig yrkesidentitet. Hon var läraren, också bland sina kollegor.

7.3 Påverkar yrkesidentiteten valet och genomförandet av aktiviteter i skolbiblioteket?

Min studie av de två yrkesidentiteterna (skolbibliotekarie och lärarbibliotekarie) säger en hel del om hur bibliotekarien agerar, dels utifrån en given arbetsplats (skolbiblioteket), dels utifrån tidigare yrkeserfarenheter och utbildningsbakgrund. Yrkeserfarenheter och yrkesidentitet präglar individen. Sättet man genomför en aktivitet på kommer i stor utsträckning att bli en fråga om vilken yrkesidentitet man har. Lärarens yrkesidentitet kretsar i hög grad kring måluppfyllelse kring läroplan och kursplaner. Detta påverkar också hur de agerar i mötet med enskilda elever.

Bibliotekariens val av aktiviteter i skolbiblioteket är dessutom klart kopplade till ett specifikt sammanhang. Alla aktiviteter syftar till att eleven bättre skall kunna orientera sig bland bibliotekets källor och mediebestånd. Även om aktiviteterna sker i anslutning till skolämnen blir det primära att lära eleven hur de använder bibliotekets resurser. Lärarens aktiviteter är tydligare kopplade till de ämnen han eller hon undervisar i. Aktiviteterna syftar då i första hand till djupare kunskap om just de ämnen som undervisas.

Lärarbibliotekariens val av aktiviteter präglas av det faktum att yrkesrollen som sådan är dubbelbottnad. Dels har hon en bakgrund som ämneslärare, med den förståelse för kurs- och läroplaner som följer med detta. Dels har hon också ansvaret för skolbibliotekets verksamhet. Dessa två traditioner krockar tidvis. En av mina informanter visade tydligt att hon mer betraktade sig som lärare än *lärarbibliotekarie*. Verksamheten kretsade kring ämnesundervisning, och skolbiblioteket blev närmast ett utvidgat klassrum.

I min studie har jag också kunnat peka på skillnader i prioriteringar av verksamhet beroende på om informanten varit skolbibliotekarie eller lärarbibliotekarie. Detta kan höra samman med att skolbiblioteket verkar inom en större helhet – skolan – där målen för verksamheten ser annorlunda ut än inom en renodlad bibliotekskontext. Valet av aktiviteter skilde sig däremot inte mycket åt mellan de två yrkesidentiteterna. Snarare är det *sättet* aktiviteterna genomförs på som skiljer sig åt.

De informanter som hade en yrkesidentitet som låg nära lärarnas betonade i högre utsträckning måluppfyllelsen i skolans läroplaner. Skolbiblioteket var inte bara ett bibliotek, utan främst ett rum för lärande. De såg närmast skolbiblioteket som en lärosal. Bibliotekariens roll i ett sådant synsätt blir rimligen med betoning på pedagogiska färdigheter. En yrkesidentitet som skolbibliotekarie betraktas ibland mer som en serviceinriktad funktion. Skolbibliotekarien skall, enligt detta synsätt, ge service åt elever och lärare, för att de bättre skall kunna uppnå skolans mål. Den pedagogiska kompetensen hamnar då inte med nödvändighet i förgrunden, även om kunskapen om skolans måluppfyllelse gör det.¹⁰⁴

Alla mina informanter prioriterade läs- och skrivfrämjande åtgärder. Däremot återfanns inte alla kunskapsområdena teknik/IT och kultur. Eleverna använde datorer i sitt arbete, men bibliotekarien hjälpte dem inte under mina observationer. Det bör tilläggas att det under en given observationsdag naturligtvis är svårt att få med allt en skol- eller lärarbibliotekarie gör under ett läsår. Lärarbibliotekarierna betonade mer läs- och skrivnivån hos eleverna än vad

¹⁰⁴ Lärares syn på skolbibliotekarien som ett serviceyrke är belagd i tidigare intervjuer. Se t.ex. Alexandersson & Limberg 2004, s. 76.

skolbibliotekarierna gjorde. Detta kan ha sin bakgrund i yrkesidentiteten som lärare, där nivågruppering är ett sätt att finna en nivå som gör att alla kan tillgodogöra sig kunskapen.

8 FÖRSLAG TILL VIDARE FORSKNING

Min studie antyder att genomförandet av aktiviteter på ett skolbibliotek skiljer sig åt beroende på om det är en lärar- eller skolbibliotekarie, som har det övergripande ansvaret för verksamheten. Valet av – och genomförandet av – aktiviteter präglas av den yrkesidentitet man har. Min studie har bara skrapat på ytan till vad dessa skillnader leder till. Det hade varit av stort intresse att få ta del av en kvantitativt större studie av dessa båda yrkesgrupper, för att bättre kunna peka på skillnader i val- och utförande av aktiviteter. Att med hjälp av ett kvantitativt större underlag få svar på hur tidigare yrkeserfarenheter som lärare eller bibliotekarie påverkar lärar- och skolbibliotekariens verksamhet i skolbiblioteket, hade också förenklat förutsättningarna i det fortsatta arbetet att vidareutveckla skolbiblioteksverksamhet.

Vidare hade det varit intressant att se hur de båda yrkesidentiteterna uppfattar sin sociala tillhörighet ur ett maktperspektiv, d.v.s. hur lärar- och skolbibliotekarier uppfattar sin egen yrkesroll i förhållande till lärarnas. Relationen mellan skolbibliotekarie och lärare är ganska väl belagd i forskningen, men få studier har gjorts vad gäller lärarbibliotekarier.

Enligt min mening kunde också en studie av andra bibliotekstyper (t.ex. folkbibliotek) bidra till en ökad kunskap om hur yrkesidentiteten påverkar valet och genomförandet av en verksamhet. Så kunde t.ex. biblioteksassistenter, kanslisters etc. jämföras med bibliotekarier för att på så sätt få en bättre förståelse för varandras yrkesidentiteter och speciella kompetenser (samt även peka på orsaker till konflikter mellan dessa yrkesidentiteter).

Till sist: teorin om social identitet ger också praktiskt tillämpningsbara resultat. Hierarkier, maktanspråk, konflikter och löneskillnader kan lättare förstås i ljuset av social identitet. Yrkesidentitet och social identitet låter oss också lättare förstå varför samarbetet mellan bibliotekarier och lärare i en skolbibliotekskontext ibland är så svårt att få till stånd.

9 SAMMANFATTNING

Teori och metod

Jag har gjort en studie av lärarbibliotekariers och skolbibliotekariers syn på sin yrkesidentitet med utgångspunkt i den brittiske psykologen Henri Tajfels teori om social identitet. Jag har särskilt beaktat förhållandet mellan minoritetsgruppen (bibliotekarie) och majoritetsgruppen (lärare) i ett större sammanhang (skolan). Vidare har jag intresserat mig för hur synen på yrkesidentiteten påverkat prioriteringar och utförande av aktiviteter i skolbiblioteket.

Jag har genomfört intervjuer och observationer med sammanlagt fyra informanter; två lärarbibliotekarier och två skolbibliotekarier. Informanterna har valts utifrån kvalitativa aspekter. Jag har medvetet valt att enbart intervjua och observera bibliotekarier som blivit nominerade eller fått utmärkelsen ”årets skolbibliotekarie”. Detta har gjorts med hänsyn till att jag är intresserad av personer som på ett eller annat sätt utmärkt sig särskilt i sitt yrke, som på ett särskilt sätt utvecklat verksamheten på ett skolbibliotek. En begränsning har också varit att informanterna alla är verksamma inom grundskolan. En analys av två skilda skolsystem, med olika mål, och uppdrag hade gjort studien svår att genomföra.

För att genomföra min studie har jag utgått från följande frågeställning:

- Hur ser skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier på sin yrkesidentitet?
- Påverkar yrkesidentiteten valet och genomförandet av aktiviteter i skolbiblioteket?

Den teoretiska utgångspunkt jag använt mig av är alltså Tajfels teori om hur en social identitet formas. Tajfel fann att en individ formar sin sociala identitet i förhållande till sin omgivning. Detta betyder konkret att en individ speglar sin egen självbild i individer med liknande bakgrund, social status, yrke o.s.v. Jag har också utgått från ett förhållande Tajfel benämner som explicit partiskhet. Detta är ett fenomen som uppstår i gruppdyamik där en minoritet aktivt väljer att närma sig majoritetens synsätt i syfte att kunna bli accepterad själv. I en skolbibliotekskontext kan det t.ex. innebära att skolbibliotekarien tydligare betonar typiskt pedagogiska kunskapsområden.

Den metod jag använt mig av är kvalitativa intervjuer med mina informanter. Intervjuerna har kompletterats med observationer av mina informanters planerade aktiviteter under en heldag på varje skola. Kategorisering av aktiviteter har skett utifrån den amerikanske forskaren David Loertschers taxonomi över skolbibliotekens verksamhet. Aktiviteterna har strukturerats och analyserats utifrån en didaktisk indelning, där det empiriska materialet analyserats utifrån frågeställningarna: Vad, hur och varför.

Hur ser skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier på sin yrkesidentitet?

Bibliotekarierna på de skolbibliotek jag undersökt tycks ense om att skolbiblioteket inte alltid används på bästa sätt. Lärarbibliotekarierna anser att deras egen yrkesidentitet ibland ifrågasätts. Detta delar de med skolbibliotekarierna. Skillnaden dem emellan är att skolbibliotekarien är säker i sin identitet som bibliotekarie, medan lärarbibliotekarien ibland känner sig kluven inför sin yrkesroll och identitet på skolan som helhet; lärarbibliotekarien är i grund och botten en lärare, som inte längre verkar i klassrumsmiljö.

Båda yrkesidentiteterna har ett pedagogiskt uppdrag, men de verkar i ett dubbelbottnat sammanhang: lärarbibliotekarien är säker i sin pedagogroll, men osäker på hur hennes kollegor uppfattar henne. Skolbibliotekarien är å sin sida säker i sin roll som bibliotekarie, medan hon ibland är osäker på sin pedagogiska roll. Mycket av denna osäkerhet bottnar i vad Henri Tajfel kallar social osäkerhet. Detta kan resultera i att informanterna inte känner sig tillhöra någon yrkesidentitet till fullo. Detta gör att yrkesrollerna ibland kan uppfattas som självmotsägande.

Jag fann exempel på explicit partiskhet hos mina informanter. I praktiken innebär detta att skol- och lärarbibliotekarier tar avstånd från sin egen yrkesidentitet i syfte att bli accepterade av majoritetsgruppen (lärarna) i skolan. Lärarbibliotekariernas situation är speciell: de har en dubbel yrkesidentitet, dels som lärare, dels som bibliotekarie. En av mina informanter tog helt avstånd från sin identitet som bibliotekarie, kanske i syfte att bli accepterad av sina ”kollegor”.

Påverkar yrkesidentiteten valet och genomförandet av aktiviteter i skolbiblioteket?

Valet av aktiviteter ger ingen entydig bild gällande yrkesidentiteten. Däremot fann jag uttryck för att yrkesidentiteten präglar sättet man *genomför* aktiviteterna på. Både skolbibliotekarier och lärarbibliotekarier väljer ungefär samma val av aktiviteter. Detta kan betyda att det är de vidare kontexterna (skolbiblioteket eller skolan) som styr valet av aktiviteter. Yrkesidentiteten lyser igenom först i enskilda handlingar. Jag fann i mina studier att lärarbibliotekarierna betonade t.ex. nivågruppering och måluppfyllelse i högre utsträckning än skolbibliotekarierna.

Skolbiblioteket var inte bara ett bibliotek, utan främst ett rum för lärande, ansåg de informanter som betonade sin läraridentitet. De såg närmast skolbiblioteket som en lärosal. Bibliotekariens roll i ett sådant synsätt blir rimligen med betoning på pedagogiska färdigheter.

Under mina observationer hade verksamheten ett tydligt fokus på läs- och skrivfrämjande åtgärder; alla informanter använder sig av dessa kunskapsområden. De enda områden som inte kunde noteras under mina observationer var IT/teknik och kultur.

10 KÄLLOR, LITTERATUR OCH REFERENSER

Elektroniska källor

- BonnierCarlsen (2007). *Årets skolbibliotekarie 2007?*
http://www.bonniercarlsen.se/lararrummet/lararrummet_main.html [2007-01-21].
- Kulturrådet (2002). *Skolbiblioteken 2002*.
http://www.kulturradet.se/ovfiles/1Skolbiblioteken_2002.pdf [2007-01-22].
- Limberg (2007). *Skolbibliotek*. <http://www.ne.se> [2007-03-10].
- Nationella skolbiblioteksgruppen (2006). *Bemanna skolbiblioteken. Ett verktyg för skolutveckling*. <http://www.skolbiblioteksgruppen.se/extra/Skolbib06.pdf> [2007-04-11].
- Nationalencyklopedin (2007a). *Bibliotekarie*. <http://www.ne.se> [2007-03-10].
- Nationalencyklopedin (2007b). *Didaktik*. <http://www.ne.se> [2007-03-10].
- Nationella skolbiblioteksgruppen (2007). *Dags att nominera årets skolbibliotek 2007*.
<http://www.skolbiblioteksgruppen.se/> [2007-02-12].
- Utbildningsdepartementet (1992). *SFS 1992:394. Gymnasieförordning*.
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19920394.HTM> [2007-02-11].
- Utbildningsdepartementet (1994). *SFS 1994:1194. Grundskoleförordning*.
<http://www.notisum.se/rnp/SLS/LAG/19941194.HTM> [2007-02-11].
- Utbildnings- och kulturdepartementet (1996). *SFS 1996:1596. Bibliotekslag*.
<http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19961596.HTM> [2007-02-11].
- Skolverket (2005). *Demokrati och värdegrund*.
<http://www.skolverket.se/sb/d/372/a/848> [2007-03-27].

Muntliga källor

- Birgitta, lärarbibliotekarie på Skola 3.
- Bodil, skolbibliotekarie på Skola 1.
- Hanna, skolbibliotekarie på Skola 2.
- Maria, lärarbibliotekarie på Skola 4.

Tryckta källor

- 1946 års skolkommision (1946). *1946 års skolkommisions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling*. Stockholm: Haeggströms.
- Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise (2004). *Textflytt och sök slump. Informationssökning via skolbibliotek*. Stockholm: Liber.
- Almerud, Peter (1997). *Skolbibliotek som arbetssätt*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergvall, Patrik & Edénholm, Sofia (2000). *Skolbibliotekets vara eller icke vara i undervisningen. En litteraturstudie i syfte att identifiera olika lärar-, bibliotekarie-*

och skolledarrelaterade faktorer som påverkar skolbibliotekens integrering i undervisningen. Borås: Bibliotekshögskolan i Borås.

- Bruce, Christine et al (2000). *Information literacy around the world. Advances in programs and research*. Wagga Wagga: Centre for Information Studies.
- Brunnegård, Karin & Böhlmark, Carina (2004). *Skolbibliotekariers yrkesidentiteter. En diskursanalys*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap 2004:79. Borås: Bibliotekshögskolan i Borås.
- Carp, Ossi (2006). "Biblioteken en viktig valfråga" i *Dagens Nyheter*, 29/8-2006.
- Dunkels, Elza (2001). *IKT och lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekholm, Mats & Fransson, Anders (2002). *Praktisk intervjueteknik*. Stockholm: Norstedts.
- Ellmin, Roger & Birgitta (2003). *Att arbeta med portfolio. Teori, förhållningssätt och praktik*. Stockholm: Gothia.
- Ely, Margot (1996). *Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken. Cirklar inom cirklar*. Lund: Studentlitteratur.
- Gómez, Elsa & Swenne, Margareta (1996). *Aktivt lärande med skolbibliotek. Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Greenwald, Anthony G. et al (2002). "Implicit partianship: Taking sides for no reason" i *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 2-2002, s. 367-379.
- Gunvik.Grönbladh, Ingegerd (2004). "Det bästa skolbiblioteket som tänkas kan..." *Om informationsvanor och förändrade gränser i projekt lärcentra*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hansson, Johanna (2001). *Skolbiblioteken i Sverige. Sammanfattning och uppföljning 1999-2001*. Stockholm: Kulturrådet.
- Imsen, Gunn (1999). *Lärarens värld. Introduktion till allmän didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Krashen, Stephen (1993). *The power of reading. Insights from the research*. Westport: Libraries Unlimited.
- Kulturrådet (1999). *Skolbiblioteken i Sverige. Kartläggning, analys och probleminventering. Rapport från Statens kulturråd 1999:1*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kühne, Brigitte (1993). *Biblioteket – skolans hjärna? Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet på grundskolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lance, Keith Curry (1993). *The impact of school library media centers on academic achievement*. San José: Hi Willow Research & Publishing.
- Månson, Per, red. (2002). *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*, s. 347-372. Stockholm: Prisma.
- Limberg, Louise (1990). *Att söka information för att lära. En studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Borås: Bibliotekshögskolan i Borås.
- Limberg, Louise (2003). *Skolbibliotekets pedagogiska roll. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Fritzes.
- *Livs viktigt. Prisbelönta skolbibliotekarier & skolbibliotek i centrum*. (2004). Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Loertscher, David V. (1988). *Taxonomies of the school library media program*. Westport: Libraries Unlimited.
- Loertscher, David V. (2002); *Information literacy. A review of the research a guide for practitioners and researchers*. San José: Hi Willow Research & Publishing.

- Loertscher, David V. (2002). *Information literacy. A review of the research a guide for practitioners and researchers*. San José: Hi Willow Research & Publishing.
- Lytsy, Anna (2005). "Lärotekarien ska frälsa skolbiblioteken" i *DIK forum*, nr. 13-2005, s. 4-7.
- Molander, Bengt (1996). *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos.
- Molinder, Malin & Rodman, Lena (2006). *Lärare och skolbibliotekarie – ett udda par som bör dra jämnt. En studie i samarbete på en högstadieskola*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, 2006:24. Borås: Bibliotekshögskolan i Borås.
- Nilsson, Monica (1998). *Skolbiblioteket. Skolans informationscentrum. En praktisk handledning för skolbibliotekarier, lärare och skolledare*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, Monica (2003). *Informationsfärdighet i skolan. Skolbiblioteket som pedagogisk resurs*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Nilsson, Monica (2007). *Informationsfärdighet i praktiken. Skolbibliotekarie och lärare i samverkan*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Raspa, Dick & Ward, Dane (2000). *The collaborative imperative. Librarians and faculty working together in the information universe*. Chicago: Association of College & Research Libraries.
- Richardson, Gunnar, red. (1992). *Ett folk börjar skolan. Folkskolan 150 år*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Sahlin, Ingrid (1999). *Diskursanalys som sociologisk metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket (2000). *Kursplaner och betygskriterier 2000. Grundskolan*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2006). *Lpo 94. Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Fritzes.
- Skolöverstyrelsen (1962). *Lgr62. Läroplan för grundskolan*. Stockholm: Kihlströms.
- Skolöverstyrelsen (1969). *Lgr69. Läroplan för grundskolan. Allmän del*. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- Sundin, Olof (2003). *Informationsstrategier och yrkesidentiteter. En studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen*. Borås: Bibliotekshögskolan i Borås.
- Säljö, Roger (2005). *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.
- Tajfel, Henri (1978). *The social psychology of minorities*. London: Minority rights group.
- Tajfel, Henri (1984). "Human groups and social categories. Studies in social psychology" i *The American Journal of Sociology*, nr. 1-1984, s. 209-211.
- Tajfel, Henri (1985). "Social identity and intergroup relations" i *Contemporary Sociology*, nr. 4-1985, s. 520-521.
- Tajfel, Henri & Turner, John (1986). *The social identity theory of inter-group behavior*. Chicgao: Nelson-Hall.
- Turner, Philip M. & Riedling, Ann Marlow (2003). *Helping teachers teach. A school library media specialist's role*. Westport: Libraries Unlimited.
- Uljens, Michael (1997). *Didaktik. Teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- UNSECO (1999). *UNESCO: s skolbiblioteksmanifest i "Svenska UNESCO rådets skriftserie 1:2006"*, s. 13-16. Stockholm: Svenska UNESCO-rådet.
- Ögland, Malin (2002). *Skolans bibliotek. Om att utveckla samarbetet mellan skolbibliotek och arbetslag*. Stockholm: Statens kulturråd.

Bilaga 1

Intervjufrågor: Skolbibliotekarie

Allmänt

- ✓ Hur länge har du arbetat som skolbibliotekarie?
- ✓ Har du någon annan yrkeserfarenhet, förutom bibliotekarie?
- ✓ Vilken utbildning har du?
- ✓ Hur länge har du arbetat på den här skolan?

Informantens syn på skolbiblioteksverksamheten

- ✓ Vilken verksamhet bedrivs på skolbiblioteket?
- ✓ Finns skolbibliotekets verksamhet nedtecknad?
- ✓ Är detta känt och godtaget av all pedagogisk personal på skolan?
- ✓ Vad anser du är skolbibliotekens viktigaste uppgifter?
- ✓ Varför prioriterar du just dessa områden?
- ✓ Har du samma syn på skolbibliotekets verksamhet nu som då du började?
- ✓ Om nej: Av vilka anledningar tror du att din syn har förändrats?
- ✓ Har du samma syn på verksamheten som exempelvis lärare, rektor etc.?
- ✓ Om inte: Varför tror du synen på skolbibliotekets verksamhet skiljer sig åt?
- ✓ Tror du att din syn på skolbibliotekets verksamhet skiljer sig åt från den syn en lärarbibliotekarie har?

Informantens syn på sitt pedagogiska uppdrag

- ✓ Anser du att skolbibliotekarien är en del av den pedagogiska verksamheten på skolan?
- ✓ Vad beror detta på?
- ✓ Hur ser på din roll i den pedagogiska verksamheten på skolan?
- ✓ Skiljer sig din roll som pedagog i förhållande till lärarnas?
- ✓ Om ja: På vilka sätt?
- ✓ I vilka specifika situationer är pedagogiken din främsta kompetens?
- ✓ Tycker du att pedagogiken är en ledstjärna i alla verksamheter skolbiblioteket har?
- ✓ Anser du dig ha en bättre insikt i det pedagogiska arbetet än exempelvis en lärarbibliotekarie?

Informantens syn på lärare i en skolbibliotekskontext

- ✓ I vilka situationer samarbetar du med lärarna?
- ✓ Om ja: Hur upplever du det samarbetet? Tycker du att ni står på samma nivå kunskapsmässigt, utbildningsmässigt etc.?
- ✓ Anser du att lärare och skolbibliotekarie kompletterar varandra bra för att uppnå skolbibliotekets/skolans mål? På vilka sätt? Utveckla!
- ✓ Om inte: Vad kan göras för att förbättra samarbetet?
- ✓ Till sist: Vilka kompetenser anser du att du har som lärarna inte har?

Bilaga 2

Intervjufrågor: Lärarbibliotekarie

Allmänt

- ✓ Hur länge har du arbetat som lärarbibliotekarie?
- ✓ Har du någon annan yrkeserfarenhet, förutom lärarbibliotekarie?
- ✓ Vilken utbildning har du?
- ✓ Hur länge har du arbetat på den här skolan?

Informantens syn på skolbiblioteksverksamheten

- ✓ Vilken verksamhet bedrivs på skolbiblioteket?
- ✓ Finns skolbibliotekets verksamhet nedtecknad?
- ✓ Är detta känt och godtaget av all pedagogisk personal på skolan?
- ✓ Vad anser du är skolbibliotekets viktigaste uppgifter?
- ✓ Varför prioriterar du just dessa områden?
- ✓ Har du samma syn på skolbibliotekets verksamhet nu som då du började?
- ✓ Om nej: Av vilka anledningar tror du att din syn har förändrats?
- ✓ Har du samma syn på verksamheten som exempelvis lärare, rektor etc.?
- ✓ Om inte: Varför tror du synen på skolbibliotekets verksamhet skiljer sig åt?
- ✓ Tror du din syn på skolbibliotekets verksamhet skiljer sig åt från den syn en fackutbildad bibliotekarie har?

Informantens syn på sitt pedagogiska uppdrag

- ✓ Anser du att lärarbibliotekarien är en del av den pedagogiska verksamheten på skolan?
- ✓ Vad beror detta på?
- ✓ Hur ser på din roll i den pedagogiska verksamheten på skolan?
- ✓ Skiljer sig din roll som pedagog i skolbiblioteket i förhållande till lärarnas?
- ✓ Om ja: På vilka sätt?
- ✓ I vilka specifika situationer är pedagogiken din främsta kompetens?
- ✓ Tycker du att pedagogiken är en ledstjärna i alla verksamheter skolbiblioteket har?
- ✓ Anser du dig ha en bättre insikt i det pedagogiska arbetet än exempelvis en fackutbildad bibliotekarie?

Informantens syn på lärare i en skolbibliotekskontext

- ✓ I vilka situationer samarbetar du med lärarna?
- ✓ Om ja: Hur upplever du det samarbetet? Tycker du att ni står på samma nivå kunskapsmässigt, utbildningsmässigt etc.?
- ✓ Anser du att lärare och lärarbibliotekarie kompletterar varandra bra för att uppnå skolbibliotekets/skolans mål? På vilka sätt? Utveckla!
- ✓ Om inte: Vad kan göras för att förbättra samarbetet?
- ✓ Till sist: Vilka kompetenser anser du att du har som lärarna inte har?

Bilaga 3

Observationsschema

Vad?

- Vilka aktiviteter är det fråga om? Skiljer sig valet av aktiviteter åt beroende på om det är en skolbibliotekarie eller en lärarbibliotekarie som har ansvaret?
- Märks det skillnad på utförandet av aktiviteter beroende på om det är en skolbibliotekarie eller lärarbibliotekarie som är ansvarig?

Hur?

- Hur bedrivs verksamheten? Ensamt projekt, samarbete med lärare etc.?
- Är bibliotekarien en tydlig ledare i gruppen – eller tvingas hon ta hjälp av exempelvis ansvarig lärare?
- I de fall då aktiviteten är ett samarbete mellan bibliotekarie och lärare: Agerar de båda yrkesgrupperna på samma sätt inför uppgiften? Har de samma status i elevgruppen?
- Skiljer sig fokus åt i genomförandet av aktiviteter i fråga om bemötandet av elever och kollegor?

Varför?

- Betonar bibliotekarien sin pedagogiska roll? På vilket sätt märks detta i de observerade aktiviteterna?
- Hur rättfärdigar bibliotekarien utförandet/valet av aktiviteter (läroplan eller andra styrdokument, t.ex. bibliotekslag)?
- I de fall aktiviteten är ett samarbete mellan bibliotekarien och läraren: Hur väl fungerar samarbetet? Är båda parter delaktiga i aktiviteten? Uppfattar eleverna de båda som likvärdiga (ställer eleven t.ex. samma typ av frågor till bibliotekarien som till läraren)?